Pitești

Restituiri

Revistă document a Centrului Cultural Pitești

Anul XIX ■ Nr. 1 (59)/2021
Serie nouă ■ 4 lei

Mănăstirea Curtea de Argeș
Foto: Laurențiu Cuțaru (https://taracubalauri.com/2021/02/20/manastirea-arges/)

Sumar

Restituiri Pitești

ADRESA REDACŢIEI:
Centrul Cultural Piteşti,
Calea Craiovei, nr. 2 (Casa Cărţii)
Tel./fax.: 0248 219976
www.centrul-cultural-pitesti.ro
e-mail: restituiripitesti@gmail.com

Revista *Restituiri Piteşti* apare trimestrial sub egida Consiliului Local şi a Primăriei Piteşti. Revista publică articole pe teme de istorie universală şi românească, sociologie politică, antropologie socială şi culturală, precum şi documente variate din Arhivele Naţionale ale Statului, Arhivele Militare Române şi arhive personale.

ISSN: 1583-5863

Editor - Centrul Cultural Piteşti

Tiparul executat la TIPARG S.A.

Sfântul Voievod Neagoe Basarab „Domn al culturii, spiritualității și Prinț al Păcii”

dr. Marius ANDREESCU

I. Cultura românească și Sfântul Voievod Neagoe Basarab

Filosoful Constantin Noica, referindu-se la cultura română, spunea pe bună dreptate în limbajul său atât de expresiv, în contextul filosofiei fiinţei şi a devenirii întru fiinţă că a stat sub semnul „era să fie” sau şi mai concludent, „n-a fost să fie”. Astfel spus, cultura ca sistem şi spiritualitatea ontologică în spaţiul românesc a reprezentat de-a lungul vremii mai mult o posibilitate decât o realitate şi, prin urmare, la acest nivel se poate vorbi mai mult de poporul român la nivelul elitelor sale ca şi beneficiari, respectiv consumatori de fapte culturale, decât de creatori. Noica afirma, pe bună dreptate: „până acum cel puţin – noi nu am avut decât destine culturale mari (intraductibile ca atare) nu şi opere (....) de la Cantemir până la Mircea Eliade, nu operele conving (primul a interesat Apusul doar prin golul umplut în cunoaşterea Imperiului Otoman şi prin „*Descripţio*”). Caracteristic e cazul Haşdeu, care nu lasă nimic decât totul; sau este Iorga, din care nicio operă nu cucereşte, doar fluxul creator e extraordinar.”

În contextul amintit, se poate afirma că în decursul istoriei poporului român, în plan cultural, principala dihotomie este aceea între „eternul” simţirii româneşti şi al sentimentului românesc al fiinţei, regăsit cu predilecţie în cuvintele limbii române, dar şi în creaţia populară, iar pe de altă parte „istoricul”: altfel spus, formele spirituale, abstracte, de natură ştiinţifică sau filosofică în care să se regăsească fapte ale culturii şi care prin aceasta să aibă caracterul de universalitate. Cultura, în dimensiunea sa existenţial ontologică şi nu numai a încercărilor prin fapte culturale, trebuie să aibă dimensiunea universalităţii sau cel puţin posibilitatea de a accede la un astfel de criteriu. De altfel, afirmaţia lui Aristotel potrivit căreia „numai individualul există, dar poate fi cunoscut numai generalul” este pe deplin valabilă şi în domeniul existentului cultural. Este evident că orice cultură există, în primul rând, prin faptele individuale ale manifestărilor culturale, dar pentru ca acestea să se transforme într-un sistem cultural trebuie să aibă valenţa universalului, inclusiv prin formele propuse de generalizările ştiinţelor, a tehnicii, a artei şi nu în ultimul rând a filosofiei.

În spaţiul românesc, cultura ca „era să fie” a rămas la nivelul existenţei individuale, adică a personalităţilor culturale, fără a avea deschiderea, respectiv posibilitatea universalului, aşa cum s-a întâmplat şi se întâmplă cu marile culturi ale lumii. O astfel de constatare nu are prin ea însăşi un aspect minimalizator la adresa creaţiei culturale şi spirituale româneşti şi, cu atât mai puţin unul, denigrator.

Se întâmplă în acest spaţiu mioritic ca fiinţa culturală să fie pe deplin prezentă, chiar dacă rămâne ancorată fie în sensibilul individual al limbii române, fie în creaţiile unor mari oameni ai culturii române, care tocmai prin individualitatea lor au generat permanenţa şi au putut defini un întreg spaţiu geografic ca fiind şi unul cultural, deşi nu neapărat regăsit în universalitatea culturii umane. Într-un fel sau altul, această constatare este valabilă şi pentru marile culturi europene care, înainte de a se manifesta prin dimensiunea spirituală şi în plan universal, există la nivelul unor individualităţi care şi-au pus amprenta asupra unei întregi epoci. Spaţiul şi obiectul acestui studiu nu ne permit o dezvoltare mai amplă a acestei idei, dar trebuie să amintim că în Anglia „omul exemplar” al culturii a fost şi rămâne Shakespeare sau în Germania Göethe.

Neagoe Basarab - litografie publicată de Dimitrie Papazoglu în anul 1891 după fresca de la Mănăstirea Curtea de Argeș

Pornind de la constatările unor celebri gânditori români şi ne referim în mod deosebit la Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Marin Voiculescu sau Constantin Noica, „oamenii exemplari” ai culturii române au fost şi rămân: Sfântul Voievod Neagoe Basarab, Dimitrie Cantemir, Eminescu („omul deplin al culturii româneşti, cum spunea Noica”), Brâncuşi și filosoful Lucian Blaga.

Exemplaritatea și unicitatea acestor mari personalități ale spiritualității românești constă în originalitatea creației, în faptele de cultură săvârșite și în faptul că au conferit specificului ortodox, sensibil și tradițional al spiritualității românești dimensiunea universalului valoric ce caracterizează orice operă mare din sfera culturii.

Nici o altă cultură europeană nu reușește să îmbine atât de armonios două realități ontologice fundamentale: dragostea pentru frumos (filocalia) și dragostea pentru înțelepciune (filosofia). Frumosul și Înțelepciunea ca absolut și desăvârșire sunt însuși Dumnezeu și de aceea creația culturală românească, a poporului și a personalităților creatoare de valori spirituale autentice și perene nu poate fi despărțită de dreapta credință ortodoxă.

Mihail Sadoveanu a creat o frumoasă legendă în care Dumnezeu, însoțit ca totdeauna de Sfântul Petru, după ce a străbătut pământul românesc și S-a bucurat de primirea făcută pretutindeni de locuitorii lui, vrând sa le facă un dar, a cerut părerea însoțitorului său, care i-a spus: „Doamne, fă ca oamenii aceștia să-și poată vedea sufletul!” Și atunci Dumnezeu a făcut să se nască Mihai Eminescu.

Noi am continua și am spune că Dumnezeu a dăruit românilor și pe celelalte personalități exemplare ale culturii românești: Sfântul Voievod Neagoe Basarab, Dimitrie Cantemir, Brâncuși și Lucian Blaga. Pentru că ce altceva este marea cultură autentică, întemeiată pe iubire și înțelepciune, decât o privire asupra sufletului omenesc, o mărturisire despre sufletul nemuritor și, prin aceasta, o mărturisire a credinței ortodoxe?

Constantin Noica, dorind să arate ce este etern și istoric în cultura noastră, alege trei momente culturale de culme reprezentate de tot atâtea personalități de excepție: primul este secolul al XVI-lea, marcat de opera culturală a Sfântului Voievod Neagoe Basarab, al doilea este secolul al XVIII-lea, în care personalitatea exemplară a culturii române este Dimitrie Cantemir și al treilea, cel contemporan nouă, marcat de opera și personalitatea filosofului Lucian Blaga. Conștiința Sfântului Voievod Neagoe Basarab, afirmă Constantin Noica, este dominată de absolut unde precumpănește eternul. Spunem noi: este conștiința unui om, orientată spre Dumnezeu și dominată de eternitatea adevărurilor de credință ortodoxe. „E în jurul lui Neagoe Basarab și chiar în inima lui o atmosferă de refuz a lumii care nu pare compatibilă cu domnia pământească. Și totuși Neagoe este un domn: iată de la început contrastul dintre etern și istoric... Mai mult încă, Neagoe este însuflețit de cultură”[1].

Creator al unei teologii politice unice, prin intensitatea și expresivitatea afirmării și trăirii necesității apelului la rugăciune și ajutor ceresc pentru fapta pământească - și asta in zorii epocii moderne când Cosimo de Medici lansa celebra lozincă pre machiaveliană: “Nu cu rugăciuni de tatăl nostru se țin în mână statele”-, Neagoe Basarab răspunde, astăzi, nevoilor unei lumi care și-a pierdut și calea spre acest ajutor și credința în realitatea lui. Martin Heidegger a lăsat cuvintele testamentare, izvorâte din spaima pentru viitorul ce-l vedea așternut omenirii contemporane de Cavalerii Apocalipsului ajunși la cârma ei, spaimă cu care s-a dus in mormânt: *Numai un Dumnezeu ne mai poate salva.*

Dar alungarea lui Dumnezeu din însăși constituțiile unei Europe care vrea să rămână asemenea lui Adam cel de lut mai înainte de a-i sufla Dumnezeu Duhul Său, echivalează cu o auto condamnare la moarte. Niciun document al Uniunii Europene sau angajament față de acest organism supranațional ateu nu ne obligă pe noi să le acceptăm și să renunțăm la dreapta credință ortodoxă a poporului român, la Dumnezeu, singurul care ne poate salva și care poate garanta existența statală liberă a poporului român. Nimic nu ne obligă să acceptăm și să ne conformăm nici deciziilor aberante ale propriilor guvernanți atei care vor să restrângă până la eliminare libertatea cultului ortodox sau vor să ne „învețe” cum să ne rugăm în Sfânta Biserică, cum să ne împărtășim cu Sfântul Trup și Sânge al Mântuitorului și cum să ne închinăm la sfintele icoane și la sfintele moaște, invocând ca pretext propria lor ignoranță și rea credință.

Avem exemplul viu și peren al Sfântului Voievod Neagoe Basarab, care, într-o epocă de mare primejdie pentru ființa și libertatea poporului, în opera sa culturală și de conducere a statului, L-a mărturisit pe Dumnezeu și s-a raportat la El. Sfântul Voievod Neagoe Basarab a fost Domn al Țării Românești între anii 1512 - 1521. În timpul domniei sale, viața spirituală și duhovnicească ortodoxă a cunoscut o perioadă de strălucită înflorire. Ctitor, printre altele, al sfintei Mânăstiri Curtea de Argeș, a rămas în istorie ca *Domn al culturii, spiritualității și Prinț al Păcii*. Pentru faptele sale sfinte, Biserica Ortodoxă Română l-a proslăvit ca sfânt la 8 iulie 2008. Prăznuirea lui se face pe data de 26 septembrie.

După ce a ajuns pe tronul Țării Românești la 23 ianuarie 1512, Neagoe Basarab a încurajat dezvoltarea comerțului și a meșteșugurilor, iar pe plan diplomatic a încercat să mențină relații de prietenie cu Ungaria. A încercat să stabilească relații diplomatice cu Veneția și Roma și chiar să medieze conflictul dintre creștinii ortodocși și catolici. În timpul domniei sale, a fost construită Mânăstirea Curtea de Argeș, perlă a dreptei credințe ortodoxe și a arhitecturii religioase de

la noi. În jurul Mânăstirii, s-a țesut legenda Meșterului Manole. Sfântul Voievod este ctitorul și al altor biserici și mânăstiri și a făcut donații generoase mânăstirilor ortodoxe din Țara Românească și din toate țările din Balcani.

Neagoe Basarab este autorul uneia dintre cele mai vechi capodopere ale literaturii vechi: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul sau Teodosie*. Se pare că lucrarea a fost scrisă mai întâi în slavonă, apoi tradusă în românește, iar mai târziu și în grecește. Cea mai veche copie în limba română, atestată, datează din 1654. Mitropolitul Antonie Plămădeala consideră că: „Prin Mânăstirea Curtea de Argeș si prin *Învățăturile catre fiul sau Teodosie*, Neagoe Voievod Basarab, și-a câștigat un loc veșnic viu în istoria, cultura, civilizația și conștiința românilor. Domn al culturii românești îndeosebi, a realizat în *Învățături*, ca și în Catedrală, o sinteză românească originală, între umanism și gândirea religioasă a vremii, sinteză care a surprins și a concretizat, în forme scrise si zidite, trăsăturile esențiale și fundamentale ale sufletului românesc, iubitor de frumos și de bine, realist și echilibrat”[2].

II. Viața și opera
a. Viața Sfântului Voievod Neagoe Basarab

La 26 septembrie, în calendarul creștin ortodox român, este pomenit Sfântul Voievod Neagoe Basarab. În ședința de lucru a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit la Reședința patriarhală din București, în zilele de 8-9 iulie 2008, s-a hotărât canonizarea Sfântului Ierarh Iachint de Vicina, primul mitropolit al Țării Românești, a Sfântului Cuvios Dionisie Exiguul, părintele erei creștine, şi a Sfântului Voievod Neagoe Basarab, domnitorul Țării Românești, om de cultură isihastă şi prinț al păcii.

Neagoe Basarab s-a născut în anul 1482 și a trecut la domnul la 15 septembrie 1521, la Curtea de Argeș. A fost domnul Țării Românești între 1512 și 1521. Soția sa a fost doamna Despina, din familia sârbă Brancovici. Originea domnitorului Neagoe Basarab nu este întru totul clară. Singura certitudine este apropierea de marea familie a boierilor Craiovești, prin mama sa, Neaga, pe care cele mai multe documente o prezintă drept soţia lui Pârvu Craiovescu. Cum după urcarea pe tronul Țării Românești Neagoe avea să se prezinte în documentele cancelariei domnești drept fiu al domnitorului Basarab cel Tânăr „Țepeluş“ (1477-1481 şi 1481-1482), există unele semne de întrebare cu privire la paternitatea sa. Vlad cel Tânăr, domn al Țării Românești între 1510 şi 1512, s-a aflat, la început, în bune relații cu familia Craioveștilor, protectorii tânărului Neagoe.

Cu sprijinul unei familii boierești atât de puternice, orice urmaș al unui domnitor al ţării putea emite pretenții la tron. Auzind că Neagoe, ajuns între timp șef de vânătoare la curtea sa, ar putea fi „os domnesc“, Vlad cel Tânăr ar fi căutat fie să-l piardă, fie să-l „însemneze“, cum era obiceiul vremii de a mutila orice posibil rival al domnitorului sau al succesorilor săi. Așa se explică faptul că, la întrebarea lui Vlad-Vodă despre originea lui Neagoe, boierii Craioveşti vor fi răspuns că e doar boier, fiu al lui Pârvu Craiovescu şi al soției sale, Neaga, așadar, fără drept la domnie.

Amenințările aveau să continue, astfel că boierii olteni se văd nevoiți să treacă Dunărea, în decembrie 1511, cerând ajutor turcilor. La 23 ianuarie 1512, un corp de oaste în frunte cu Mehmet-Beg, învingea pe Vlăduț-Vodă într-o luptă la marginea Bucureștilor, la Văcărești. Abia după ce pericolul era eliminat, a putut Neagoe să-şi asume identitatea domnească, de urmaș al lui Basarab Întemeietorul, prin tatăl său, Țepeluș Voievod.

Despre alegerea sa ca voievod, îndată după lupta de la Văcărești, scrie Letopisețul Cantacuzinesc: „Iar el nici într-un chip nu vrea să se plece şi să fie domn şi cu glas mare zise către tot norodul: Puneți alt pe carele veți vrea dimpreună şi cu sfatul nostru, iar pe mine mă iertați, că nu voi fi, iar nărodul tot striga şi zicea către dânsul: iată nu va da Dumnezeu să fie altul, nici noi, ci numai tu să fii nouă domn... Deci şi Neagoe să plecă glasului năroadelor și luă coruna și scaunul a toată Țara Românească. Și îndată făcu judecată și dreptate între oameni“[3].

Poate că nu l-au înnobilat boierii Craioveşti pe Neagoe cu sânge și os domnesc, însă formarea sa, încă din fragedă pruncie, se datorează ambientului în care l-au crescut. Numiți în unele cronici ale vremii „Banoveți“, erau prezentați drept „un neam carele era mai ales şi mai temătoriu de Dumnezeu“.

Mama sa, Neaga, a fost cea care i-a deschis ochii către frumusețea credinței ortodoxe strămoșești. Cum Craioveştii erau ctitorii Mânăstirii Bistrița din părțile Vâlcei, una dintre cele mai mari din Țara Românească, putem identifica primul „cămin“ în care copilul Neagoe va fi învăţat să citească, să se roage și să crească în cinste. Biblioteca mânăstirii, mereu înnoită cu manuscrise de monahii cărturari, i-a asigurat acces atât la scrieri biblice și patristice, cât şi la cunoașterea unor limbi străine, datorită dascălilor – călugări.

În anul 1504, la Bistrița se refugia mitropolitul Maxim Brancovici, cărturar cunoscut al vremii, fost despot sârb cu numele Gheorghe, împreună cu nepoata sa, Milița, fiica despotului Serbiei, Iovan Brancovici. În același an, tânărul Neagoe o va lua în căsătorie pe Milița Despina. Tot la Mânăstirea Bistrița, avea să întâlnească pe patriarhul Nifon al II-lea al Constantinopolului, chemat în Țara Românească, pe la anul 1502, de voievodul Radu cel Mare (1495-1508), pentru a reorganiza și întări viața bisericească.

Această întâlnire este descrisă în lucrarea scrisă pe la 1517-1519 de întâistătătorul obştii de la Sfântul

Munte Athos, sârbul Gavriil Protul: „Viața şi traiul sfințeniei sale, Părintelui Nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului, carele a strălucit între multe patimi și ispite în Țarigrad şi în Ţara Muntenească”. Ca mitropolit al Ungrovlahiei, a reușit să pună ordine în Biserica din Țara Românească, întemeind două noi episcopii, la Râmnic şi Buzău. O însoțire nelegiuită la Curtea Domnească a lui Radu cel Mare, între sora acestuia şi un boier moldovean căsătorit, a făcut ca mitropolitul Nifon să se retragă din scaun şi să ia calea exilului.

Despre viața de pribeag avea să scrie același Gavriil Protul: „Îi veni în ajutor un cocon de boier pe care-l chema Neagoe şi care era mai mare peste vânători. Așa făcu Dumnezeu din cele amare dulci și din cele pizmașe cu prieteșug că aducea bucate pentru hrana sfântului, şi aievea şi într-ascuns, cu îndemnarea lui Dumnezeu. Iar fericitul Nifon îl întărea cu învățăturile sale, ca să crească şi să se înalțe în toate faptele cele bune şi să se ridice în noroc bun şi să fie plăcut înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor”[4].

Aceste cuvinte descriu o relație aparte ce lega pe tânărul boier Neagoe de înțeleptul ierarh, un mediu prielnic de deprindere și învățătură. Ucenicia lui Neagoe pe lângă fericitul Nifon, deși scurtă în timpul vieții ierarhului, avea să continue, în veșnicie. În anul 1505, văzând că Radu cel Mare nu pune capăt situației de la curte, Nifon avea să părăsească țara, neîmpăcat cu domnitorul. În anul 1508, arhiereul Nifon trecea la cele veșnice, în Mănăstirea Dionisiu. La doar câteva luni, în același an, Radu cel Mare era răpus de gută, fără a primi iertare de blestemul arhieresc. Radu Vodă a fost înmormântat în biserica Mânăstirii Dealu, ctitoria sa de lângă Târgoviște.

Neagoe Basarab și fiul său Teodosie, pe o icoană grecească aflată la mănăstirea Dionisiou de pe Muntele Atos
(https://www.wikiwand.com/ro)

Prima faptă consemnată de Gavriil Protul, după consolidarea domniei lui Neagoe Basarab, a fost aducerea în țară a moaștelor Sfântului Patriarh Nifon, pentru a săvârși o împăcare postumă cu fostul domnitor Radu cel Mare. A ales câțiva boieri de încredere, i-a întărit cu cărți domnești semnate de el însuși și i-a trimis la Mânăstirea Dionisiu pentru a cere aducerea moaştelor Sfântului Nifon, spre curățirea şi ștergerea greșelii lui Radu Vodă.

Danciu logofătul a primit acordul egumenului grec de a desface mormântul fericitului ierarh, așezându-l într-o raclă de lemn. Procesiunea, avându-l în frunte pe un părinte Neofit a adus sfintele moaște în Țara Românească. Întâmpinarea ne-o prezintă cronica lui Gavriil Protul: „De cum au intrat în Țara Românească cu sfintele moaște, au făcut știre domnului Neagoe Vodă, care a adunat tot clerul Bisericii și toți boierii, așteptând pe părintele său cel sufletesc. Cu credința sufletului și a inimii, domnitorul a cuprins sicriul cu moaștele sfântului în brațe și le-a sărutat cu lacrimi şi cu multă veselie, împreună cu tot norodul creștinesc. Au dus, apoi, sicriul și l-au pus deasupra mormântului lui Radu Vodă, rugându-se toată noaptea, împreună cu Neagoe Vodă, sfinției sale pentru iertarea păcatului lui Radu Vodă, care fără dreptate a lepădat pre Sfântul de la sine și l-a gonit din țară. Și - mare minune! - spre sfârșitul utreniei, vrând Dumnezeu să arate aievea iertarea păcatului lui Radu Vodă şi al altora care făcuseră nevoie şi scârbă sfântului, a văzut singur Neagoe Vodă descoperire ca aceasta de la Dumnezeu: s-au rupt scoabele cele de fier şi acoperământul mormântului lui Radu Vodă și degrabă s-au desfăcut marmurile, iar dinlăuntrul s-a ivit trupul lui Radu groaznic și întunecat, plin de puroi și de putoare. S-a deschis şi sicriul sfântului Nifon şi a izvorât de la sfântul izvor de apă, care a spălat tot trupul lui Radu Vodă, arătându-l luminat. Apoi toate încuietorile şi pietrele singure s-au închis şi s-au arătat lui Neagoe și a făcut mare mulțumire”[5].

Arătându-i-se lui Neagoe această minunată împăcare şi multe alte minuni săvârșind Sfântul Nifon în Țara Românească, a comandat o raclă de argint poleită cu aur, mărgăritar, pietre scumpe şi smalț, iar pe capac a fost pictat el însuși, în genunchi, la picioarele sfântului, rugându-se. Acea raclă cu sfintele moaște a trimis-o înapoi la Mânăstirea Dionisiu, în aceeaşi procesiune. În semn de prețuire, călugării athoniţi i-au trimis „plocon” capul sfântului şi o mână, „ca să fie de sfințire și ajutor domnului. Iară el primi acele daruri cu mare bucurie, ca și Moise prorocul Tablele Legii Vechi și le purta tot cu sine pe unde mergea, şi în curte și în biserică, iar pe cale le purta în caretă, ca şi Israel chivotul Legii”[6].

O legătură sfântă și vie între ucenic și părintele său spiritual, pecetluită în veșnicie. Gavriil Protul își încheie lucrarea despre viața Sfântului Nifon ca martor al canonizării sale, prima în Biserica noastră strămoșească: „Proslăvirea Sfântului Ierarh Nifon, patriarhul Țarigradului, s-a săvârșit la 11 august, 1517, la Curtea de Argeș, zi în care s-a rânduit şi pomenirea sa. Aceasta a fost prima proslăvire a unui sfânt în Țara Românească”.

După ce a urcat pe tronul Țării Românești (23 ianuarie 1512), Neagoe Basarab a încurajat dezvoltarea comerțului și meșteșugurilor, iar pe plan diplomatic a încercat să mențină relații de prietenie cu Ungaria. A practicat o politică de echilibru, căutând să contrabalanseze suzeranitatea turcească prin legături diplomatice cu puterile creștine. A încercat, de pildă, să stabilească relații diplomatice cu Veneția și Roma, și chiar să medieze conflictul dintre creștinii ortodocși și catolici. Continuă viziunea și obiectivele politice inițiate de Ștefan cel Mare și încearcă să devină parte a unei coaliții a statelor răsăritene împotriva Imperiului Otoman. În anul 1519, Neagoe Basarab împreună cu Ștefan al IV-lea trimit un singur ambasador la Vatican prin intermediul căruia „Basarab și aleșii săi fii Theodosie și Petru și urmașii săi și Ștefan și fiii săi” promiteau că vor participa alături de ceilalți principi creștini și de papă la „sfânta expediție împotriva lui Selim I, tiranul turcilor”. Țara rămâne pe perioada domniei lui vasală Imperiului Otoman.

Neagoe Basarab a făcut donații generoase mânăstirilor ortodoxe (în Țara Românească, în țările din Balcani, Patriarhiei Ecumenice, lăcașurilor de cult din Ierusalim și de la Muntele Sinai). În timpul domniei sale a fost construită Mânăstirea Curtea de Argeș.

În 1512, ieromonahul Macarie tipărește un *Tetraevanghel* slavon la Târgoviște, cuprinzând cele patru evanghelii așezate în ordinea canonică: Matei, Marcu, Luca și Ioan. Această lucrare conține un cuvânt înainte aparținând lui Neagoe Basarab, din care spicuim: „Pentru că Dumnezeu, Cel căruia întru Treime ne închinăm, a binevoit să umple Biserica Sa cu cărți sfinte pentru folosul cititorilor, drept aceea și eu, întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și de Dumnezeu păzitul și domn însuși stăpânitor Io Basarab /.../ am râvnit pentru această de suflet mântuitoare carte Tetraevanghel, cu ajutorul Sfântului Duh și cu dragostea către sfintele Biserici /.../. Rog deci pe cei tineri, pe cei vârstnici și pe cei bătrâni, care veți citi sau veți scrie, pentru dragostea lui Hristos, să îndreptați iar pe noi care cu osârdie ne-am trudit la această lucrare, să ne binecuvântați, pentru ca împreună slăvind pe Tatăl, din care sunt toate, pe Fiul, prin care sunt toate, și pe Duhul Sfânt, întru care sunt toate, să aflăm aici pace și milă, iar dincolo să ne bucurăm de lumină și fericire”[7].

Domnitorul Neagoe Basarab este ctitor şi binefăcător al întregii Ortodoxii. Doar enumerând locurile unde vistieria domnească a lui Neagoe-Vodă a contribuit la ajutorarea altarelor închinate lui Dumnezeu, putem creiona portretul unuia dintre cei mai mari ctitori ai creștinătății. Despre daniile sale de la Sfântul Munte, cine poate da mărturie mai bună decât însuși Gavriil, mai-marele călugărilor athoniți: „Ce să mai înmulțim cuvintele, spuind toate mănăstirile pre rând, că toate mănăstirile din sfântul Munte al Athonului le-a îmbogățit cu bani, cu sate, şi dobitoace încă le-au dat, și multe ziduri au făcut şi fu ctitor mare a toată Sfetagora”. Şi continuă, amintind de „biserica cea mare sobornicească din Țarigrad”, „sfântul munte Sinai”, „sfânta cetate a Ierusalimului, Sionul”, Meteorele de pe stânca Tesaliei, Tescaviţa, Cuşniţa, Cuteasca, Ascalon (Siria), apoi „toate câte sunt în Evrota, în Trachiia, în Elada, în Ahiia, în Eliric, în Cambaniia, în Elispod, în Misiia, în Machidonie, în Tetuliia, în Sermie, în Lugdonie, în Petlagonia, în Dalmația şi în toate laturile de la răsărit până la apus, şi de la miază-zi până la miază-noapte, toate sfintele biserici le hrănea, şi multă milă pretutindenea da şi mai vârtos pe cei ce se înstrăinau prin pustii şi prin peșteri şi prin schituri fără de nici o scumpete îi hrănea, şi nu numai creștinilor fu mumă, ci și păgânilor, și fu tuturor tată milostiv, asemănându-se Domnului Celui Ceresc, care strălucește soarele Său, şi plouă şi pe cei buni şi pe cei răi, cum arată Sfânta Evanghelie”.

Iar dacă s-a învrednicit a întări altarele lui Dumnezeu din întreaga lume, cu atât mai mult ajutorul său se îndrepta către Biserica strămoșească a Țării. Vistieria domnească a contribuit la ridicarea sau restaurarea complexurilor monahale de la Tismana, Bistrița, Cotmeana, Vișina, Cozia, Dobrușa, Nucet, Ostrov sau Snagov. Mănăstirea Dealu, ctitoria lui Radu-Vodă, este desăvârșită în zilele domniei sale. Pentru toate acestea, va fi avut aceeași dragoste și râvnă de a sluji lui Dumnezeu. Capodopere, însă, sunt două lăcaşuri ridicate din temelie în Țara Românească: biserica Mănăstirii Curtea de Argeș şi Catedrala mitropolitană din Târgoviște[8].

b. Opera Sfântului Voievod Neagoe Basarab

Tot ce a creat Sfântul Voievod este la nivel de capodoperă. Joi, 15 august, anul trecut, în zi sfântă a Adormirii Maicii Domnului, s-au împlinit 503 ani de la sfințirea Mânăstirii Curtea de Argeș, devenită celebră prin asocierea cu mitul creației reprezentat de celebra legendă a Meșterului Manole, necropolă domnească și mai apoi regală, ctitorie a Sfântului Voievod Neagoe Basarab, domn al Țării Românești. Toți specialiștii afirmă că Mânăstirea și tot ansamblul arhitectural constituie o capodoperă a artei medievale ortodoxe şi cea mai valoroasă realizare a arhitecturii bisericești din țara noastră.

Orașul Curtea de Argeș are o istorie îndelungată, strâns legată de începuturile organizării statale a Țării Românești. Vechile legende arată că aşezarea a fost întemeiată în anul 1290, de către Negru Vodă, după ce a coborât din munții Făgăraș. Documente ulterioare arată că aici s-a aflat curtea lui Basarab I Întemeietorul, apoi orașul a fost distrus, în anul 1330, după atacul maghiar – expediția regelui Carol-Robert de Anjou, încheiată cu înfrângerea de la Posada. Curtea voievodală a fost mutată, apoi, temporar, la Câmpulung-Muscel, revenind aici în perioada domniei lui Nicolae Alexandru (1352 – 1364), fiul şi succesorul lui Basarab I.

În anul 1359 acesta a înființat, la Curtea de Argeș, Mitropolia Ungro-Vlahiei, în această perioadă fiind ridicată Biserica Sfântul Nicolae (Biserica Domnească), prima necropolă a domnitorilor români dintre Carpați și Dunăre, dar și Biserica Sân-Nicoară, sau Biserica Sfântul Nicolae cel Mic, despre care se spune că a fost ctitorită de mama voievodului, Doamna Margareta.

În timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, Curtea Domnească este mutată la Târgovişte, fapt atestat într-un act al fiului şi asociatului său la domnie, Mihail I, datat 1417-1418, însă chiar şi după acest moment, Curtea de Argeş a rămas un important centru religios și cultural.

În anul 1512, Neagoe Basarab urcă pe tronul Țării Românești, iar după trei ani, în 1515, decide începerea lucrărilor la Mânăstirea Curtea de Argeș. Sfântul Voievod a dorit să facă un cadou Preasfintei de Dumnezeu Născătoare Pururea Fecioarei Maria, dar și mamei sale, așa cum se poate citi în pisania Mânăstirii. A ales darul cel mai potrivit corespunzător credinței sale puternice în Dumnezeu și în Preasfânta Fecioară Maria. Este totodată un dar și pentru tot spațiul ortodox.

Măreția și importanța acestei creații monumentale trebuie gândită și apreciată în contextul epocii. Imperiul Bizantin căzuse și toată creștinătatea suferea enorm. Sfântul Voievod Neagoe Basarab a dorit să exprime prin această monumentală construcție că spiritualitatea și credința ortodoxă nu au dispărut, ci sunt prezente și în aceea epocă de prigoană și asuprire politică a statelor creștine. Este ceea ce Nicolae Iorga numea „Bizanț după Bizanț”. De menționat că în aceeași perioadă, la Roma se construia Catedrala San Pietro. Ofensiva otomană a lui Soliman Magnificul în sud-estul Europei este în plină desfășurare. Un stat creștin, Ungaria, este cucerit și transformat în pașalâc turcesc, iar ocupanții își impun acolo obiceiurile și stilul de viață. Sfântul Voievod Neagoe Basarab a mutat lupta antiotomană de pe câmpul de bătălie în planul credinței. Mânăstirea Curtea de Argeș este și expresia rezistenței față de expansiunea turcilor. Ctitorul Mânăstirii a dorit să afirme că poporul român rămâne aici neclintit prin credința ortodoxă statornică și durabilă. Despre acest moment, Nicolae Iorga arăta, în „Istoria Bisericii Româneşti şi a vieţii religioase a Românilor”, apărută la Tipografia „Neamul Românesc”, la Vălenii de Munte, în 1908, că „Toate silințele şi toată bogăția însă şi le cheltui Neagoe pentru a da Argeșului, de unde plecase Mitropolitul pentru a se așeza la Târgoviște lângă Domn (care totuși stătea uneori și la Argeș, aproape de sprijinitorii săi ardeleni), cea mai frumoasă din mănăstirile aflătoare pe pământul românesc”.

Biserica mânăstirii a fost edificată chiar pe locul vechii mitropolii, ridicată aici în anul 1359, iar lucrările au fost încheiate în anul 1517. Este impresionant faptul că Biserica a fost ridicată într-un timp foarte scurt, de numai cinci ani. Efortul pentru construcția ei a fost impresionant și poate fi explicat numai prin credința vie și puternică a Domnitorului comanditar și a meșterilor constructori. Biserica Mânăstirii este materializarea gândirii arhitecturale a Sfântului Voievod care, cu siguranță, a conceput și coordonat lucrările de construcție. Piatra necesară construcției a fost transportată cu căruțele de la aproximativ 95 de km. distanță din carierele de la Albeștii de Muscel, iar marmura a fost adusă cu șlepurile pe Dunăre din Turcia și de acolo transportată în care până la Curtea de Argeș.

Din perioada ulterioară construcției Bisericii datează şi legenda Meşterului Manole şi fântâna rămasă în amintirea sa, nu departe de mânăstire. Constructorul legendar al ctitoriei lui Neagoe Basarab este eroul mai multor balade populare, dar cea mai cunoscută este „Monastirea Argeşului”, în care se spune că Meşterul Manole şi-a zidit în pereţii acestei magnifice mânăstiri soţia, Ana, deoarece, în mod inexplicabil, tot ceea ce era construit în timpul zilei se dărâma noaptea, iar edificiul nu putea să fie ridicat fără un sacrificiu suprem.

Legenda arată că după ce domnitorul a văzut această măreață construcție, i-a întrebat pe cei zece meșteri dacă pot construi o mânăstire şi mai frumoasă decât aceasta, iar după răspunsul afirmativ al acestora, Neagoe Basarab a poruncit ca schelele pe care erau urcați meșterii să fie dărâmate, pentru a împiedica această posibilitate. În acest mod, „zece meşteri mari, calfe și zidari” au rămas blocați pe acoperiș, și-au făcut aripi din şindrile și s-au aruncat de pe acoperișul mânăstirii, sperând să ajungă jos nevătămați, însă toți au murit. Pe locul în care s-a prăbușit meșterul Manole, a apărut un izvor – fântâna meșterului Manole – rămasă astăzi ca mărturie a acestui sacrificiu. Simbolistica ortodoxă a legendei este impresionantă. Iată câteva aspecte. Numele de Manole provine de la vechiul nume ebraic „Emanuel” care se traduce „Dumnezeu este cu noi”, iar Ana înseamnă „Îndurare”. Cei nouă meșteri pot simboliza cele nouă muze din mitologia greacă. Sacrificiul Anei nu reprezintă sacrificiul omului ca echivalent juridic

cerut de Dumnezeu pentru păcatele comise, ci sacrificiul pentru creație Este iubirea în forma ei supremă ca jertfă pentru Dumnezeu și pentru creație, așa cum afirmă și Părintele profesor doctor Dumitru Stăniloae. Mândria omului, încrederea, de multe ori exagerată, în propriile puteri, dar și năzuința spre desăvârșire sunt și ele prezente în răspunsul pe care Manole îl dă Domnitorului, prin care își afirmă puterea de a ridica oricând altă mânăstire mult mai mare, mai luminoasă și mai frumoasă. Zborul lui Manole și al meșterilor amintește de mitul lui Icar, dar și de năzuința omului spre transcendent, spre absolut, niciodată pe deplin realizabilă câtă vreme omul este în trup. Moartea lui Manole și a meșterilor simbolizează asumarea crucii și trecerea de la „moarte la viață" după cuvântul Mântuitorului nostru, Domnul Iisus. Apa fântânii este simbolul vieții. Părintele Dumitru Stăniloae spune că acela care bea din apa izvorului, se roagă pentru Manole.

Sfințirea acestui impresionant lăcaș a avut loc la 15 august 1517, chiar de Adormirea Maicii Domnului, care a dat hramul sfântului edificiu. La slujbă au fost prezenţi domnul Neagoe Basarab, familia sa, curtenii şi boierii ţării, precum şi Teolipt – Patriarhul Constantinopolului – însoţit de un sobor alcătuit din toţi arhimandriții şi egumenii mânăstirilor din Muntele Athos şi tot „clerosul" din Țara Românească, în frunte cu Mitropolitul Macarie. Mărturiile vremii arată că participarea Patriarhului de Constantinopol, alături de mitropolitul țării, la sfințirea Mânăstirii Curtea de Argeș, a fost un prilej și un mod de afirmare a unității Ortodoxiei, cum nu se mai văzuse până atunci. A doua zi după sfinţire, domnul Neagoe Basarab însuși a așezat la locurile lor icoanele scumpe pe care le-a dăruit bisericii, apoi Patriarhul a oficiat slujba cea mare a liturghiei de după târnosire. Primul egumen al mânăstirii a fost Iosif. Însă, abia în anul 1526 aveau să se încheie lucrările la pictura interioară a bisericii, cu contribuția importantă a zugravului Dobromir.

În anul 1611, principele Ardealului, Gabriel Bathory, cu oastea lui, au jefuit din biserică şi din morminte tot ce era prețios, luând și acoperișul de plumb și cositor al bisericii, lăsând-o astfel expusă la intemperii. Apoi, domnitorul Matei Basarab (1632-1654) a refăcut biserica şi a înzestrat-o, iar mai târziu domnitorul Șerban Cantacuzino (1678-1688), care îl numește pe Neagoe Basarab „strămoșul domniei mele", a realizat de asemenea lucrări de restaurare a Mânăstirii. Au urmat războaiele dintre ruși și turci din perioadele 1769-1774 şi 1787-1791, care au adus Mânăstirii Curtea de Argeș alte jefuiri şi stricăciuni. În anul 1793, Mânăstirea Curtea de Argeş a dobândit statutul de reședinţă episcopală, aici luând fiinţă Episcopia Argeșului. La 29 octombrie 1802, mânăstirea a fost afectată de cutremur, urmat, la câțiva ani distanță, de un incendiu, şi, la 28 ianuarie 1838, de un alt cutremur. În această perioadă, Episcopia a fost condusă de nume importante, buni păstori şi luminați patrioți, fiind de menționat sfetnicul apropiat al lui Tudor Vladimirescu, Ilarion (1820-1823; 1828-1845). Au urmat alte incendii în ianuarie 1866, în aprilie şi, respectiv, decembrie 1867, care au adus pagube importante mânăstirii.

Între anii 1875-1886, biserica Mânăstirii Curtea de Argeș a fost refăcută în forma care a dăinuit până în prezent, Regele Carol I angajându-l pe celebrul arhitect francez André Lecomte du Noüy, pentru proiectul refacerii lăcașului. Acesta a adoptat şi unele soluții arhitecturale controversate, printre măsurile incluse în proiect aflându-se demolarea marii clopotnițe ridicate de Matei Basarab şi înlăturarea zidului fortificat de la exterior. Regele Carol I a construit parcul Mânăstirii Argeșului și palatul episcopal (1886-1890) care era folosit ca reședință regală de vară. Construită în stil german, clădirea este simetric dispusă în raport cu axa Catedralei, având în centru paraclisul, cu turnul-clopotniță. Paraclisul (ridicat cu un an înainte de palatul regal) adăpostește moaștele Sfintei Mucenițe Filofteia. Mânăstirea, refăcută la inițiativa lui Carol I, a fost resfințită la 12 octombrie 1886.

Din punct de vedere arhitectural, așa cum se înfățișează astăzi, biserica Mânăstirii Curtea de Argeş este construită din piatră fățuită și profilată, în plan triconic, inspirat din planimetria bisericii mânăstirii Vodița, aspect reluat ulterior şi în alte construcții bisericești de la noi, precum Mitropolia din București, biserica fostei mânăstiri Cotroceni ori Mânăstirea Tismana. Biserica este caracterizată pintr-un pronaos supralărgit, contopit organic cu construcția propriu-zisă, ai cărui 12 stâlpi interiori – simbolizându-i pe cei 12 apostoli – susţin o turlă pe mijloc și două turnulețe laterale care încununează colțurile vestice ale pronaosului. Pronaosul este evidențiat în acest fel deoarece îndeplinește și funcția de necropolă. Turnurile laterale sunt construite în formă de spirală, vechi motiv geometric cu importante semnificații spirituale. Turnul spirală dinspre miazăzi simbolizează coborârea lui Dumnezeu la om pentru a-l elibera de păcate și a-l sfinți, iar turnul dinspre miazănoapte simbolizează ascensiunea omului la Dumnezeu, urcușul infinit spre desăvârșire și îndumnezeire prin har. Restul bisericii (naosul şi altarul) – cu abside care îi împlinesc forma de cruce – susțin de asemenea o turlă înaltă, a cărei îmbinare cu restul ansamblului se face prin bolți, rezultând un tot arhitectonic de o zveltețe inegalabilă. În fața intrării, se află un agheasmatar deschis, a cărui cupolă cu arcuri dantelate se sprijină de patru coloane, lucrate în marmură de felurite tonuri și împodobite cu desene. Văzut dinspre apus, agheasmatarul cu învelitoarea sa de plumb și crucea aurită se proiectează pe cele 12

trepte care urcă spre intrarea în sfântul lăcaș și pe rama care o îmbracă, asemeni unui portal aplicat.

În cadrul lucrărilor de restaurare din perioada lui Carol I, motivele utilizate și modul de cizelare au urmărit să redea, cât mai apropiat de original, vechea decorație a construcției lui Neagoe Basarab, decorație în care elementele aduse din străinătate fuseseră armonizate de arta meșterilor locali, într-un stil propriu. Pereții exteriori sunt împărțiți în două zone suprapuse demarcate printr-un brâu, împletit în șuvițe. Fațadele sunt decorate în relief plat cu motive caucaziene și islamice. În partea de jos se află o suită de panouri dreptunghiulare, în care sunt fixate ferestrele, acestea fiind înrămate în chenare cu ornamentații dintre cele mai felurite care, ca și cele ale portalului de la intrare, amintesc întretăierea geometrică de la Mânăstirea Dealu. În registrul de sus, de asemenea, se află o suită de panouri semicirculare, în centrul cărora sunt fixate plăci decorative și discuri în rozetă, iar ca niște paftale domnești, la întretăierea arcurilor, se află alte discuri mai mici, deopotrivă de fin realizate. Pe ele sunt așezați porumbei, care parcă stau gata de zbor, fiecare dintre aceștia purtând în cioc un clopoțel, care suna la adierea vântului. În exterior, în partea de sus, depășind bordurile scurte ale acoperișului așezate pe mai multe rânduri paralele de cizeluri, construcția bisericii crește într-o suită de volume și suprafețe, pe care se înalță cele patru turle, extrem de bogate ornamental, care adună în jurul ferestrelor, asemenea unor dantele în relief, aceleași modele prin care se arată o seamă de elemente de artă arabă și georgiană. Acoperișul turlelor, bogat împodobit, pare ieșit din mâna unor aurari, iar lanțurile care susțin crucile sunt aidoma unor mari bijuterii lucind în soare.

Vechiul iconostas al bisericii şi câteva icoane de pe timpul lui Șerban Cantacuzino (a doua jumătate a sec. al XVII-lea), se află în Colecția de obiecte de artă bisericească din cadrul Mânăstirii Curtea de Argeș și tot aici poate fi văzută o evanghelie scrisă cu litere de aur de către Regina Elisabeta.

În cadrul Mânăstirii Curtea de Argeș, a funcționat, cu mici întreruperi, timp de peste 100 de ani, Seminarul teologic „Neagoe Vodă”, continuat apoi de Seminarul Teologic Special pentru Transilvania, până în anul 1977. Biserica Mânăstirii Curtea de Argeș, pe lângă rolul său de reședință episcopală a fost, în același timp, și necropolă domnească, iar ulterior necropolă regală. În pronaosul bisericii se află mormintele ctitorilor principali: Neagoe Basarab (decedat la 1521), piatra de mormânt a monahiei Platonida – Doamna Despina (1554), soția lui Neagoe Basarab, piatra de mormânt a Doamnei Stana (Sofronia) (1531), fiica lui Neagoe Basarab și soția lui Ștefăniță Vodă al Moldovei. Tot aici se află și piatra de mormânt a voievodului Radu de la Afumați (1529), soțul Doamnei Ruxanda, fiica lui Neagoe Basarab.

În pronaos se află mormintele regilor României: regele Carol I (1914) şi regina Elisabeta (1916) – care se retrăsese după moartea lui Carol I chiar la Mânăstirea Curtea de Argeş, regele Ferdinand (1927) şi regina Maria (1938; trupul său fiind înmormântat aici, iar inima i-a fost depusă în capela „Stella Maris” de la Castelul său din Balcic. A trebuit, însă, să fie luată de la Balcic, odată cu cedarea Cadrilaterului către Bulgaria, în 1940 și depusă în firida unei stânci de lângă Castelul Bran. În 2015, la inițiativa Regelui Mihai, Casa Regală și Ministerul Culturii au hotărât de comun acord ca locul inimii Reginei Maria să fie Salonul de Aur din Castelul Pelișor.) Separat, într-o criptă special amenajată în paraclisul mănăstirii, se găsește sicriul cu rămășițele pământești ale Regelui Carol al II-lea (1930-1940), aduse în 2003 de la Lisabona, Portugalia, unde acesta a fost înhumat în 1953.

În august 2016, Regina Ana a României a trecut în eternitate, iar la 5 decembrie 2017 a trecut la cele veșnice și Regele României Mihai I. Ambii sunt înmormântați într-o criptă din Noua Necropolă Regală, aflată în vecinătate, întrucât cea existentă în vechea biserică de la Curtea de Argeș, nu mai are alte spații pentru morminte. Noua biserică ale cărei hramuri sunt Sfânta Filofteia și Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril este, practic, biserica de întâmpinare, primul monument care va fi văzut de vizitatori, fiind amplasată în fața celei ctitorite de Neagoe Basarab. Moaștele Sfintei Mucenice Filofteia sunt în prezent adăpostite în această nouă și frumoasă Catedrală Episcopală[9].

Sfântul Voievod Neagoe Basarab a ctitorit și alte biserici și mânăstiri sau a consolidat altele. Dintre acestea, amintim Catedrala Episcopală din Târgoviște. Cu toate că Mircea cel Bătrân a mutat scaunul domnesc la Târgoviște, mitropolia a rămas în Curtea de Argeș până în 1515. În 1518, Neagoe Basarab, cerând dezlegarea mitropolitului Nifon, începe zidirea mitropoliei din Târgoviște. Construcția a fost terminată în 1537, în timpul lui Radu Paisie, urmașul lui Neagoe Basarab.

Mânăstirea Ostrov este o mânăstire de călugărițe cu hramul „Nașterea Maicii Domnului” și se află amplasată pe o insulă a lacului de acumulare al hidrocentralei Călimănești de pe râul Olt. Biserica este rezidită pe locul unei biserici mai vechi din secolul al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea, între anii 1520-152, fiind ctitorită de Sfântul Voievod Neagoe Basarab și soția sa, doamna Despina.

S-a sfințit nezugrăvită, pentru cult folosindu-se în prima fază icoane pictate, aflate astăzi în Muzeul de Artă al României. Altarul a fost pictat în 1752, restul bisericii fiind în stil frescă, de o remarcabilă valoare artistică, fiind terminat în anul 1760. Tot atunci i s-a înlocuit și inscripția din pisania veche cu un text românesc, scris cu litere chirilice.

Personalitatea complexă a Sfântului Voievod Neagoe Basarab a creat două monumente de o valoare excepţională: unul în domeniul arhitecturii – măreaţa Biserică Episcopală de la Curtea de Argeş, iar altul în domeniul literaturii: ***Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie***, una dintre cele mai vechi capodopere ale literaturii române vechi, scrisă în slavonă. Prin condeiul său, Sfântul Voievod, în „învățăturile" sale către fiul său, așterne pe hârtie nu numai principii de guvernare politică a statului, principii morale de educare a tineretului, ci și principii de guvernare a sufletului, care oferă celor ce le vor urma moștenirea adevăratelor valori, cele spirituale. Această monumentală lucrare a fost creată între anii 1513-1521. Așa cum am arătat mai sus, Neagoe Basarab și-a petrecut tinerețea în anturajul patriarhului Nifon și la Mânăstirea Bistrița, ctitorie a strămoșilor săi Craiovești și acumulase o masivă cultură teologică. De asemenea, în tinerețea sa fusese copist, ceea ce presupune o bună cunoaștere a limbii slavone. În acea vreme, cultura avea un pronunțat caracter religios, a fi cult însemnând, în primul rând, a cunoaște cărțile fundamentale ale Bisericii, ca și unele lucrări aprocrife sau scrieri populare. O asemenea cultură posedă și autorul *Învățăturilor*, care folosește în opera sa literatura patristică, cu deosebire lucrările Sfântului Ioan Gură de Aur, Grigorie Teologul, Efrem Sirul, scrierile Patriarhului Eftimie al Târnovei, ca și unele cărți populare de mare circulație ca *Alexandria* şi *Varlaam şi Ioasaf*. Acestea au circulat în manuscris și erau cunoscute de oamenii de cultură ai secolului al XVI-lea.

„Și această să nu le gândești că le grăiesc eu din capul meu, ci toate le-am aflat în Sfintele Scripturi și ţi le grăiesc ca să-ţi fie de certare și de învățătură și de toată trezvia și chibzuiala și bucuria ce va să fie. Deci să nu pară cuiva rău sau să aibă vreo împuternicie spre noi pentru aceste cuvinte, că pentru folosul sufletelor voastre ne-am nevoit, din adâncul inimii, și v-am adus aminte".

Toate calitățile specifice unei vieți creștine virtuoase, etice, exprimate atât de concis și convingător de domnitorul român, erau fără îndoială apreciate de lumea ortodoxă a timpului. Cu atât mai mult, cu cât în epocă circula și tratatul lui Nicolo Machiavelli, *Principele*, care oferea un sinistru tablou al cinismului politic militar, dar și *Orologiul Principilor*, opera spaniolului Antonio De Guevara, care, asemenea *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab…*, era o expresie a moralei creștine „în practica diplomatică", ambele reținând „filonul istoric al lui Marc Aureliu", cum spune prof. dr. Ion Dumitriu-Snagov.

Una dintre ideile de bază ale voievodului este aceea a monarhiei de drept divin. „Că nu te-au ales, nici te-au unsu oamenii spre domnie, ci Dumnezeu te-au ales și te-au unsu și a aceluia plăcere să faci"[10]. Învățăturile conțin numeroase sfaturi despre modul cum trebuia condusă țara, despre relațiile domnului cu boierii: numirea dregătorilor, administrarea justiției, primirea solilor străini, purtarea războiului etc., toate aceste sfaturi alcătuind un **adevărat manual de guvernare** a statului şi fiind considerate **prima lecție de diplomație medievală românească.**

„O, fătul mieu Theodosie și voi alţi domni și frați toți! Din cât am putut cunoaște cu firea și a pricépe de rândul solilor, cum să vor cinsti când vor veni să fie la sfat şi vor fi oameni mari şi de la domni creştini, carii cred în Domnul nostru Iisus Hristos şi preacuratei lui maici, aceștea soli carii vin la voi, unii vin ca să facă jurământu și legătură, iar alții vin ca să facă pace, alții să vorovească niscare lucruri de treabă, iar unii vin pentru dragostea și pentru prietenia. Iar aorea vin alții cu cuvinte aspre şi de vrajbă, cum le iaste învățătura și porunca de la domnii şi stăpânii lor. Că la domni mulți soli de în multe părți vin, și cu multe feliuri de sol. Iar voi să nu cinstiți numai pre cei ce vă vor aduce vești bune, ci să cinstiți și pre cei ce vă vor aduce vești réle, că așa să cade. Și să fie toți cinstiți de voi într-un chip și dăruiți. Că cu acea puținea cinste ce le veți face, iar ei mult vor lăuda numele vostru și-l vor înălța"[11].

A face dreptate săracului este un leitmotiv al învățăturilor, o constantă aducere aminte a primei îndatoriri a celui care are puterea politică. Așadar, nu dobândirea puterii, nici amplificarea ei, ci exercitarea dreptății evanghelice este scopul guvernării.

„Iată că suntem datori, noi cei puternici, să ajutăm celor slabi să-i îndreptăm și să nu facem atâta în voia noastră, cât în voia vecinului și săracului și a neputernicului, că așa zice marele Pavel."

„Și de va fi mai harnicu unul din cei săraci decât unul den feciorii de boiari sau decât o rudă de ale voastre, voi să nu dați acelora cinstea şi boeriia, în fățărnicie; ce să o dați aceluia mai sărac deaca iaste vrédnic şi harnic și-și va păzi dregătoria cu cinste".

Domnul îşi povățuiește urmașii**:** *Să nu iubiți vremile de răzmeriță și să săriți la fapte de trufie*, adică să păstreze pacea cu popoarele din jur. Această dorință de pace se reflectă în întreaga politică a domnului Țării Românești, în timpul domniei căruia țara a avut pace. Domnul este sfătuit să judece drept, pe fiecare după fapta sa și să asculte şi pe nevoiași, judecata dreaptă contribuind și ea la menținerea unui renume bun în lume. Aceste sfaturi își găsesc confirmarea în practica judecătorească a lui Neagoe Basarab, ceea ce dovedește că amintirea lăsată de el posterității a fost aceea a unui domn drept[12].

Cât de actuale sunt și astăzi aceste sfaturi și învățături pentru noi, dar mai ales pentru guvernanți. Dar cine să ia seama la ele?

Aceste gândiri filosofice şi învățături înțelepte, care exprimă tulburătoare reflecții politice și morale, au făcut pe istoricul Bogdan Petriceicu Hașdeu să-l

numească pe Neagoe Basarab *Marc Aureliu al Țării Românești*, principe, artist și filosof.

Monumentala lucrare a ***domnului cu apucături împărătești***, cum îl numea Nicolae Iorga pe voievodul Neagoe Basarab, alături de alte argumente precum milostenia, darul ctitoririi de mânăstiri și cel de binefăcător al întregii Ortodoxii, a stat și ea la baza canonizării Voievodului de către Biserica Ortodoxă Română.

III. Unele concluzii

În loc de orice alte comentarii de final, propun cititorilor un moment de reflecție și meditație asupra treptelor desăvârșirii pe care Sfântul Voievod Neagoe Basarab le punea în atenția fiului său Teodosie:

„Că mai întâi de toate este tăcerea, iar tăcerea face oprire, oprirea face umilință și plângere, iar plângerea face frică, și frica face smerenia, smerenia face socoteală de cele ce vor să fie, iar acea socoteală face dragoste, și dragostea face sufletele să vorbească cu îngerii. Atuncea va pricepe omul că nu este departe de Dumnezeu”*.*

Dumnezeu să ne ajute!

Tabloul votiv al domnitorului Neagoe Basarab și al familiei sale de la Mănăstirea Curtea de Argeş

Note:

[1]Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 2014, p.13.

[2]Citat în *Istoria Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului*, Curtea de Argeș, 2012, p. 175.

[3]Pentru dezvoltări, a se vedea Pavel Chihaia, *De la “Negru Vodă” la Neagoe Basarab. Interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, Editura Academiei, București 1979, pp. 48-65.

[4]Ion D. Sandu, *Neagoe Basarab, apărător și sprijinitor al ortodoxiei*, Sibiu, 1938, pp. 72-74.

[5]*Ibidem*, pp. 73.

[6]*Ibidem*, pp. 78-82.

[7]A se vedea Pavel Chihaia, *op. cit.,* pp. 134-159.

[8]Pentru dezvoltări, a se vedea Diacon Alexandru Briciu, *Sfântul Voievod Neagoe Basarab, prinț al păcii*, articol publicat la 26 septembrie 2009 în ziarul Lumina.

[9]Pentru dezvoltări privind Mânăstirea Curtea de Argeș, a se vedea volumul *Istoria Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului*, Curtea de Argeș, 2012, pp. 175-246.

[10]Ion Dumitru Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana*, București, 1996, pp. 62-63.

[11]*Ibidem*, p. 69.

[12]Pentru dezvoltări privind citatele prezentate, a se vedea Neagoe Basarab, *Învățături către Fiul său Teodosie*, Editura Arhiepiscopiei Curtea de Argeș, 2009, pp. 27-81.

Un vechi pomelnic de la biserica piteșteană ”Buna Vestire”- Greci

drd. Octavian DĂRMĂNESCU

Continuăm publicarea vechilor pomelnice piteștene, stop-cadre unice ale societății secolului al XIX-lea de aici. Într-un număr mai vechi, ne oprisem asupra pomelnicului din 1837 al bisericii „Buna Vestire"- Greci, un document de o reală valoare documentară, o bucată consistentă de istorie socială piteșteană, în special a mahalalei de Galben. Un al doilea pomelnic aflat până în secolul trecut în inventarul acestei vechi biserici – ctitorită în 1564 de către logofătul Ivan Norocea și păstrătoare a unui diaconicon original, din sec. al XVI-lea în frescă de secol XVII, cea mai veche din urbe! – este cel din 1872, publicat parțial de către părintele Marin Braniște[1]. Un al treilea este cel supus atenției aici, nedatat, dar situat foarte probabil după mijlocul secolului al XIX-lea. Rațiunea acestei plasări este următoarea: imediat după pomelnicul ctitorilor, urmează cel al protopopului Constantin Brădeanu (1798-1862)[2], motiv destul de rezonabil în intuirea datării. Mai mult, protopopul este deja trecut la rubrica „Morți", ceea ce demonstrează faptul că pomelnicul este întocmit după 1862.

Manuscrisul, aflat într-o stare de relativă degradare, este frumos caligrafiat în chirilică, o ultimă zvâcnire, spunem noi, a acestui reflex logofețesc medieval, latinizarea alfabetului în Principate, ireversibilă, fiind deja în linie dreaptă. El nu este altceva decât o actualizare, o ajustare esențială a celui din 1837, scris tot de către protopopul Constantin Brădeanu. Titlul, „Pomelnicu ctitorilor sfintei (loc șters) cu hramul Buna Vestire", anunță un regal onomastic local, încă de pe prima pagină autorul oferind indicația generală: „Aceștea sunt ctitori(i) care au dăruit sf. biser(ici) moșia Șuica și moșia Băiculești" – din arhiva internă știm doar cine a dăruit Șuica, nu și Băiculeștii. Sunt enumerați următorii: Ivan (Norocea, ctitorul, mare diplomat care, la un moment dat, a dorit să-i catolicizeze pe ortodocșii din Țara Românească), Stana (soția logofătului Ivan Norocea), Petre (unul din fiii lui Ivan Norocea), Arsenia, Teodor, Sanda, Hristov, Velica (fiica lui Ivan Norocea pentru care Mihai Viteazu făcuse o pasiune), Gheorghe, Matei, Dumitra, Duminică (logofăt piteștean care, în 1731, dăruiește bisericii moșia Șuica, actualmente în județul Olt), Păuna (donatoare, soția lui Duminică de mai sus), Matei, Sima, Pandele, Nicolae, Ana, Ioan, Ioan.

Urmează pomelnicul părintelui protopop Constantin Brădeanu, cleric al cărui traseu l-am cunoscut deja din numărul trecut al prezentei reviste. Imediat, ca donator, Dimitrache Linguriță, cel care, potrivit manuscrisului, oferă bisericii „locul cu embatichi din valle". Acesta are la rubrica „Morți" un ieromonah, Natanail. Tot pe foaia dedicată lui Linguriță, clericii trec ulterior viii lui Nicolae Dimancea, avocat piteștean, fost gradat bucureștean, intrat prin căsătorie în neamul boierilor Furduescu[3]. Urmează pomelnicul lui Niculaie Popescu Balotă, epitrop la biserica „Greci" în acea perioadă (potrivit arhivei interne), intelectual cu rangul de pitar (comun fiilor de boier), descinzând din boierii Balotă. Mai precis, potrivit mitricelor bisericii, acest Nicolae este fiul polcovnicului Iordache Balotă, iar soția lui, Elena, este fiica pitarului Ioan Racoviceanu, important reprezentant al patriciatului urban piteștean[4]. La rubrica „Morți", printre alții, următorii clerici: Tarahia monahia, Lambe iereu, Neacșa erița, Duțul ereul, Ecaterina erița, Dumitrana erița, Sima ereu, Radu ereu, Nicolae ereu, Maria erița, Nicodim monahu, Roman monahul. Urmează pomelnicul lui Ioan Cornățeanu – potrivit arhivei interne, o Casandra Cornățeanu, foarte probabil rudă, vinde un loc lângă biserica „Greci", o vânzare controversată, care se transformă într-o speță civilă care implică însăși biserica. După pomelnicul croitorului Costache Goleșteanu și cel al cocoanei Casandra din Elada, pomelnicul protopopului Șărban și al preotului Pandele, amândoi clerici la „Greci". La „Viii" celui de-al doilea, Nicolae preotul, nimeni altul decât preotul Nicolae Boerescu de la biserica domnească, fiul popii Pandele.

Urmează pomelnicul lui Dimitrie Drăgoescu, fost epitrop la „Greci" (potrivit arhivei bisericii), și cel al lui Teodor Brătianu (maior, apoi mare agă, căsătorit cu Anica Enghel și apoi cu Marița Lerescu, în 1856 – conform mitricelor interne), care la „Morți" o trece pe Sofia monahia. Urmează pomelnicul pitarului Ghiță Enescu, al lui Nae Hirișescu, al „sărdăresi(i) Catinca Lereasca și Costică Lărescu", al pitarului Grigorie Bădulescu, al pitarului Costandin Botea, al serdarului Costică Vărzaru (completat cu creionul în latină, „ruda cu Domnul Daniil Chirițescu, 1890, noiembrie 8"), al pitarului Niculae Slăvescu, al inginerului Ioan Pevpaitu, al Linței Furdueasca, al lui Teodor Marioșeanu, al lui Tache Brătianu și al lui Ilie Brătianu, majoritatea mici boieri și funcționari, reprezentanți direcți ai intelectualității românești locale din secolul al XIX-lea. Urmează viii și morții protopopului Nicolae („Nae sechelarie") Constantinescu, mare liberal argeșean, viitor paroh la biserica domnească – pe timpul lui, acelei biserici i se demolează pridvorul supraetajat, în

locul lui zidindu-i-se o turlă contrastantă inestetic cu corpusul bizantin al bisericii, motiv pe care comuniștii îl vor invoca pentru a o demola –, al popii Sandu Croitoru (Alexandru Antonescu, strămoș al mareșalului Antonescu), al lui Hristea Lăzărescu (tatăl preotului Nicolae de la „Greci"), al preotului Gheorghe sin diaconu Ene de la „Greci", al părintelui Nicolae referendarie (Vișinescu, de la biserica Mavrodolu[5]), al popii Neagu Brașov de la „Greci", al lui Hristache cavafu (la rubrica „Morți", mulți clerici și monahi), al lui Costache măcelaru, al diaconiței Floarea, al lui Nicolae croitoru (completat cu litere latine, următoarea informație: „acum remas fiul lui Dimitrie N. Rădulescu din strada Maica Precista – 1890 august"), al lui Spiridon Rădulescu, al lui „Ilie cizmaru ceizice Boeru"(completat în latinește „Costică Popescu dascăl").

Ioan Ștefănescu (primii la morți sunt Toma preotul și Ioana preoteasa), Ghiță cârciumaru, Lucsandra Manoleasca, jupâneasa Joița, Anica Furdueasca, jupân Raicu simigiu închinătoru, Ioniță al Gherghini (la morți, numeroși preoți: Marin diacon, Teodora diaconița, Pătrașcu erei, Tănase diacon, Ion erei, Gheorghe erei, Ilie erei), Ioniță cojocaru, Petre croitorul, jupâneasa Ancuța, Sultana Ti(g)veanca, cocoana Elisaveta Neguleasca, Costache bărbieru, Costaiche Militariul (Rusescu), Zinca Condeasca, Costaiche Ionescu, Dobre Ionesu, Taiche Ștefănescu, Gheorghe cafegiu din Buzău, Badea tâmplaru, Marin birjaru, Grigore cizmaru, Petre sacagiu („Cherbeleață" completat ulterior în litere latine), Ștefan Erculescu (1864), Sița (Lucsandra) Ti(g)veanca, Gheorghe cizmaru al Ecaterinii, Gheorghe Negulescu, cocoana Elisabeta Chițeasca, Nae croitoru de la Poște (1892), Ion Dima Ungurel (paracliser, 1890), preotul Nicolae Boerescu.

Pomelnicul notează atent și ireversibil numele câtorva dintre foștii mahalagii de aici, în definitiv ultimii piteșteni medievali.

Note:

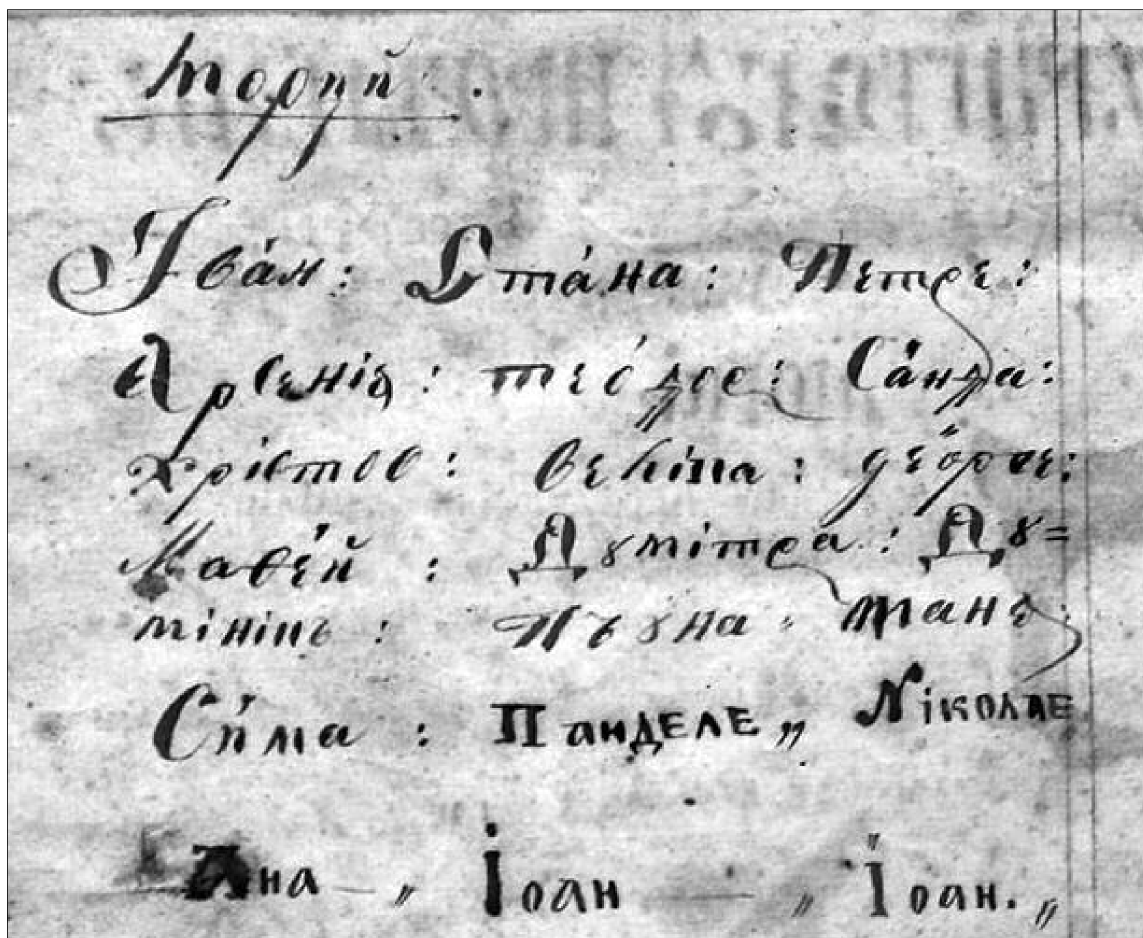
[1]Marin M. Braniște, *Pisanii, însemnări şi manuscrise din vechile biserici ale oraşului Piteşti*, (I), în „M.O.", anul XXIII, 1971, nr. 1-2, p. 64.

[2]Octavian Dărmănescu, *Protopopul piteștean Constantin Brădeanu (1798-1862)*, în „Restituiri. Pitești", anul XVII, nr. 4 (58), 2020.

[3]S.J.A.A.N., C.R.S.C., Parohia Buna Vestire-Greci, Dos. 1/1861, Cununați, f. 1.

[4]S.J.A.A.N., C.R.S.C., Parohia Buna Vestire-Greci, Dos. 1/1849, Botezați, f. 1.

[5]Teodor Mavrodin, *Episcopia Argeșului, 1793-1949*, Pitești, 2005 p. 167. p. 479.

Proprietari de automobile din oraşul Piteşti şi judeţul Argeş în anul 1924

Aurel RADU
Inspector superior, Arhivele Naționale – Serviciul județean Argeș

În *Anuarul automobilelor din ţară şi trăsurilor din Bucureşti*, publicat în 1924 de Mişu Capeleanu, E. Cusin şi Victor Marinescu, în judeţul Argeş şi oraşul Piteşti, erau înregistrate 40 de automobile, în fapt mai puţine, doar 35, întrucât din lista-tabel lipsesc înregistrările pentru poziţiile: 7, 18, 22, 38 şi 39.

Cele mai numeroase erau autoturismele personale numite turisme (23), urmate de camioane (8) şi camionete (4). Piteştenii deţineau cele mai multe automobile (28), iar restul erau deţinute de proprietari de pe raza judeţului Argeş (6).

Automobilele cele mai des întâlnite pe străzile orașului proveneau din uzina americană Ford (12), fiind urmate îndeaproape de cele provenite din fabrica italiană Fiat din Torino (9). Alte mărci auto mai slab reprezentate deținute de piteșteni proveneau din cunoscute fabrici europene: din Cehia – Laurin Klement (2); din Germania – Adler (1), Benz (1), Bussing (1), Hansa (1), Horch (1), Mercedes (1) și Presto din Chemnitz (1); din Italia – Diatto (1) și Itala (1), ambele din Torino; din Franța – Renault (1), dar și din fabricile din SUA – Clydesdale (1) și Overland (1).

Instituțiile județene sunt printre primele beneficiare de autoturisme înregistrate în oraşul Piteşti, în frunte cu Prefectura judeţului Argeş și Serviciul Tehnic Argeş, urmate de Regiunea II Sanitară (2), Serviciul Sanitar Argeş, Consilieratul Agricol Argeş, dar şi societatea Ţesătoria Română.

În general, toţi deţinătorii particulari de autoturisme erau reprezentanţi ai burgheziei piteştene în ascensiune sau din rândul ofiţerilor din garnizoana Piteşti[1]. La pozițiile 16 și 17 din tabel, a fost trecut inginerul D. Dinca, însă considerăm că este o eroare de tipar regretabilă, singurul inginer piteștean cu renume național fiind Dimitrie Dima.

Ordinea din lista-tabel reflectă cel mai probabil ordinea în care au fost înregistrate oficial autoturismele, o mărturie pitorească în acest sens fiind cea a scriitorului și publicistului piteștean Tudor Teodorescu-Braniște:

„Într-o zi a apărut pe ulițele orașului cel dintâi automobil, adus de prefectura de judeţ. Auzisem de mult că există asemenea mașini, dar nu văzusem nici una. Când se auzea de departe păcănitul motorului şi sunetul claxonului, toată strada intra în panică. Mamele ieșeau în goană ca să-şi culeagă copiii, care se jucau pe afară şi să adune orătăniile, care ciuguleau printre pietrele pavajului. Birjarii săreau de pe capra trăsurii, ca să apuce de dârlogi caii, care sforăiau înfricoşaţi, gata s-o ia razna. Cărăușii împingeau boii către trotuar, lovindu-i fără milă, ca să-i poată stăpâni. În timpul acesta, maşina, dacă nu mă înșel un Ford decapotabil[2], trecea maiestuoasă, cu viteza fantastică pentru vremea aceea de 40 km pe oră”[3].

O plimbare în Parcul Trivale cu întreaga familie în anul 1928.
Sursa: Colecția privată Cătălin Tudor din Pitești (www.facebook.com/ Pitestiulmeu/, 22.11.2019)

Nr. crt.	Deţinător	Localitatea	Marca	Putere (HP)	Tip
1	Prefectura judeţului Argeş	Piteşti	Laurin Klement	18-50	Turism
2	Serviciul Tehnic Argeş	Piteşti	Ford	16-20	Turism
3	Alexandru Dumitrescu	Piteşti	Diatto	8-10	Turism
4	Daniel St. Constantinescu	Piteşti	Hansa	45	Camion
5	Mihail Antonescu	Piteşti	Ford	16-20	Turism
6	R. Anghel	Piteşti	Clydesdale	45	Camion
7	*Lipsă în original*				
8	I.Codreanu et Berson	Piteşti	Adler	35	Turism
9	Apolon M. Popescu	Piteşti	Ford	16-20	Turism
10	Regiunea II Sanitară	Piteşti	Presto	9-30	Turism
11	Serviciul Sanitar Argeş	Piteşti	Ford	16-20	Turism
12	D. Hociotă	Sălătruc	Fiat	15-20	Turism
13	I. Ilie şi Gh. Smeureanu	Curtea de Argeş	Fiat	35	Camion
14	D.M. Iliescu	Piteşti	Horch	45	Camion
15	Emil N. Teodoru	Piteşti	Fiat	15-20	Turism
16	Inginer D. Dima[4]	Piteşti	Fiat	35	Turism
17	Inginer D. Dima	Piteşti	Fiat	35	Camionetă
18	*Lipsă în original*				
19	Radu Mandrea	Bălceşti	Ford	16-20	Turism
20	M.D. Vasiliu	Piteşti	Ford	16-20	Turism
21	Lt.col. Poenaru	Piteşti	Mercedes	35	Camion
22	*Lipsă în original*				
23	H.L. Lobel et L.D. Friedman	Piteşti	Laurin Klement	35	Turism
24	Fraţii Hociotă et C. Hanciu	Sălătruc	Fiat	35	Camion
25	I.Niculescu Staicu	Piteşti	Fiat	35	Camionetă
26	Consilieratul Agricol Argeş	Piteşti	Ford	16-20	Turism
27	Alexandru Lehrer	Piteşti	Ford	16-20	Camionetă
28	M. Depărăţeanu	Piteşti	Fiat	35	Turism
29	General C. Tănăsescu	Deagurile	Itala	20	Turism
30	Nicolae Constantin	Piteşti	Ford	16-20	Turism
31	I.P. Preda et M.A. Vasile	Recea	Fiat	30	Camion
32	Constantin I. Dumitrescu	Găvana	Overland	18-20	Turism
33	Regiunea II Sanitară	Piteşti	Renault	18	Turism
34	Ţesătoria Română	Piteşti	Bussing	34	Camion
35	Grigore Casa	Piteşti	Ford	16-20	Turism
36	Micloş Uivary	Piteşti	Ford	16-20	Turism
37	D.V. Teodorescu	Piteşti	Benz	28-45	Turism
38	*Lipsă în original*				
39	*Lipsă în original*				
40	Traian Vernescu	Piteşti	Ford	16-20	Camionetă

Autoturismul cu numărul 3 – Pt., marca Diatto, proprietatea Alexandru Dumitrescu din Pitești.
Sursa: Colecția privată Cătălin Tudor din Pitești (www.facebook.com/Pitestiulmeu/, 27.10.2020).

Note:

1 *Anuarul automobilelor din ţară şi trăsurilor din Bucureşti. Ateliere de reparat, garaje, depozite de benzină, cauciucuri şi accesorii de automobile*, Tipografiile Române Unite, Bucureşti, 1924, p. 290-291.

2 Fordul a fost prima mașină a Serviciului Tehnic Argeș aflat lângă Prefectura Argeș. În clădirea Serviciului Tehnic Argeș, construită în stil neoromânesc, înainte de Primul Război Mondial a funcționat în perioada comunistă Direcția Agricolă Argeș.

3 Tudor Teodorescu-Braniște, *Scara vieții*, Editura Eminescu, 1976, p. 28.

4 În original este trecut D. Dinca. Asemenea și la nr. crt. 17.

Confluențe între istoria Algeriei și literatura francofonă. Cazul Assiei Djebar (1936-2015)

drd. Adelina-Elena SORESCU
Universitatea din Pitești

I. Din istoria colonizării franceze în Algeria...

Francezii au pătruns în Alger în 1830[1], având nevoie de o cucerire colonială de anvergură pentru a-și consolida puterea pe plan internațional. Treptat, au început să implementeze schimbări atât în plan cultural, cât și instituțional, vizând, apoi, și planul mentalităților și al convingerilor religioase. Coranul era baza învățăturii în spațiul algerian, la acel moment regență aflată sub suzeranitate Otomană. Într-un context în care indigenii rezistă în fața noii influențe, francezii încep să introducă studiul limbii franceze, precum și reglementări de ordin administrativ în Alger și în alte orașe, cum ar fi Oran. În 1835-1836, se înființează școli unde tinerii (atât europenii stabiliți pe teritoriul colonizat, cât și indigenii) aveau posibilitatea de a-și aprofunda studiile. Scopul tuturor măsurilor a fost realizarea unei apropieri între cele două culturi. În 1835, biblioteca și muzeul din Alger devin repere culturale pentru populația de pe teritoriul algerian. Cu toate acestea, principiile care definesc cele două culturi, în profunzime, creează diferențe și o serie de conflicte sângeroase care vor marca populația din spațiul algerian (războiul algero-francez, 1954-1962).

Începând cu 1947, după Cel de-al Doilea Război Mondial, Algeria speculează momentul și tinde spre emancipare politică. Astfel, anul 1954 înregistrează primele conflicte franco-algeriene de anvergură, cu obiectivul câștigării independenței. În paralel, societatea franceză asistă la schimbări politice interne, odată cu afirmarea lui Charles de Gaulle, care pune bazele celei de-a V-a Republici (conform Constituției din 4 octombrie 1958). Afirmarea naționalismului algerian atinge apogeul în cadrul conflictelor sângeroase, în urma cărora Algeria dobândește independența. Spre sfârșitul anilor ‘30, clasa intelectuală algeriană aspiră la dobândirea acelorași drepturi politice pe care le au cetățenii francezi și la recunoașterea limbii arabe ca limbă oficială, precum era franceza. Începând cu 1954, se declanșează lupta pentru egalitatea în drepturi, scopul ultim fiind obținerea independenței. FLN (*Front de Libération Nationale*) se remarcă prin acțiuni care servesc scopului anterior menționat (greve, conflicte de gherilă, terorizarea familiilor europene, masacre). Data de 1

(https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6018647)

noiembrie 1954 marchează începutul războiului dintre coloniști și naționaliștii musulmani ale căror acțiuni ostile sunt orchestrate de FLN.

Colonizarea presupune invadarea teritoriului străin și implementarea unei politici administrative prin care puterea colonială își afirmă superioritatea. Ideea de obținere a independenței / decolonizare prinde contur, din ce în ce mai mult, odată cu instituirea celei de-a V-a Republici, sub conducerea lui Charles de Gaulle. Acesta susține formarea unui stat algerian[2] pe principiul autodeterminării (poporul colonizat dispune de suveranitate), care să-și aleagă conducători de origine algeriană. De Gaulle a rezolvat conflictul dintre cele două popoare, astfel încât Franța și Algeria independentă să rămână în relații bune de colaborare pe plan militar și economic. Cutumele transmise din generație în generație, solidaritatea în lupta pentru eliberare, afirmarea valorilor religioase comune stau la baza formării și menținerii unui stat autonom. În acest context, după data de 3 iulie 1962[3] (în urma încheierii acordurilor de la Évian), relațiile cu statul francez vor fi unele de colaborare, după cum va recunoaște însuși Charles de Gaulle[4]. Algeria își câștigă independența de stat[5].

Discursul lui Charles de Gaulle, din 4 iunie 1958, rămas în istorie prin celebra replică *Je vous ai compris*, menține această situație de ambiguitate. Liderul politic francez adoptă o atitudine echidistantă, susținând ideile de fraternitate și egalitate[6]. Astfel, fiecare dintre cele două tabere se regăsește în mesajul lui de Gaulle, care actualizează, în subtext, o idee ce prinsese contur încă din anii '50: ideea de interculturalitate. Într-un context al dezvoltării relațiilor internaționale, aceasta devine apanajul democrațiilor al căror scop era acela de a-și extinde puterea, prin afirmarea propriilor valori:

(...) în Europa s-a căutat în interculturalitate o modalitate de coexistență pașnică și întrepătrundere între comunități culturale diferite, ca soluție alternativă la imposibila aplicare universală a principiului „o națiune, o limbă, o țară”, pe care s-au constituit majoritatea statelor naționale europene, dar care a generat și nenumărate tensiuni și conflicte[7].

Interculturalitatea înseamnă deschidere către dialog, afirmare a valorilor identitare și, în același timp, asimilarea valorilor specifice altei/altor culturi. În cazul fenomenului de colonizare a Algeriei, însă, rezistența la schimbările dirijate de statul francez se explică prin diferențele majore care opun cele două lumi: orientală și occidentală.

II. De la colonizare la literatura de expresie franceză

Perspectiva față de noul statut al poporului algerian, după anul 1962, va genera alte dileme: condiția scriitorului într-un stat ce și-a câștigat independența, alegerea publicului (francez sau algerian și, implicit, a limbii de redactare a operelor), dificultatea de se reconecta la valorile originare, necesitatea vindecării de traumele trecutului.

Universul literar algerian se afirmă tot mai mult prin ceea ce va deveni *literatura algeriană de expresie franceză* ale cărei izvoare sunt puternic ancorate în procesul de colonizare. Învățarea limbii franceze este parte din procesul de asimilare a culturii colonizatorului / cuceritorului. Astfel, utilizarea limbii franceze se extinde dinspre zona administrării coloniei către școală, prin introducerea în programul de studiu. Limba arabă trece în plan secund, doar dialectele (cel berber, de exemplu) mai rămân câteva mărci ale autenticității populației colonizate.

Evoluția literaturii de expresie franceză[8], în acest context al colonizării Algeriei și al războiului algero-francez, este puternic marcată de evenimentele istorice, cu atât mai mult cu cât scriitorii care o reprezintă au trăit ori au suportat urmările acestor evenimente tulburătoare, marcate de lupta pentru putere. Cu timpul, pentru elita de scriitori algerieni care au scris în limba franceză (și sunt asimilați literaturii francofone), opera literară sau cinematografică[9] devine o formă de rezistență și afirmare a identității lor de neam. Câteva nume marcante în această direcție sunt: Malek Haddad (1927 – 1978; opera sa evidențiază alienarea produsă de colonizare, rezistența populațiilor din spațiul algerian, speranța într-o ordine socială bazată pe principiul libertății, rolul literaturii în această luptă pentru păstrarea identității de neam), Kateb Yacine (1929 – 1989; personajul katebin se află în căutarea Sinelui, prin rememorarea și reinterpretarea trecutului; romanul *Nedjma* al lui Kateb Yacine evidențiază imaginea colonistului revoltat), Mohammed Dib (1920 – 2003; prin romanele sale, Dib anticipează efectele colonizării și extinderea acestora de la domeniul public spre viața privată), Assia Djebar (1936 – 2015; opera sa se concentrează asupra unor multiple aspecte, între care: condiția femeii / conjugalitatea în timpul și după războiul de independență, problematica utilizării limbii franceze, urmările colonizării și conflictelor civile asupra intelectualității algeriene).

Problematica identității (raportul *Sine-Celălalt*) este un alt aspect des întâlnit în operele scriitorilor menționați mai sus. Imaginea de sine este raportată la imaginea colonizatorului (l'*Autre*) și la schimbările sociale, culturale, politice. Literatura are un rol important în conturarea acestui raport, iar opera literară devine un „spațiu” propice pentru afirmarea identității ce presupune o serie de corespondențe (cu timpul, spațiul, semenii, puterea dominatoare, resorturile psihice etc.). Personajul se regăsește pe sine, fie prin interiorizarea evenimentelor și înfruntarea amintirilor, fie prin alegerea căii exilului și deschiderea

către necunoscut. Intervin, aici, idei referitoare la memoria colectivă și memoria individuală.

III. Despre Assia Djebar – multum in parvo

În continuare, ne concentrăm asupra câtorva idei ce reprezintă niște constante ale operei scriitoarei algeriene de expresie franceză, Assia Djebar. Debutul său în literatură se situează sub incidența evenimentelor social-politice: schimbările impuse de procesul colonizării spațiului algerian de către francezi, greva studenților algerieni (1955, Franța) care solidarizează cu semenii lor în ideea decolonizării, conflicte militare. Astfel, primul său roman, *La Soif*, publicat în 1957, reprezintă primul pas în angajarea Assiei Djebar în problematica fenomenului colonizării. După obținerea independenței de către Algeria, în 1962, Assia se concentrează asupra efectelor prezenței puterii colonizatoare pe teritoriul algerian și războiul civil care se instalează sub pretextul reîntoarcerii la valorile tradiționale, prin înnăbușirea oricărei legături cu spațiul francez.

Fenomenul colonizării și efectele produse de acesta, prezentate pe scurt în prima parte a acestui articol, marchează evoluția femeii Fatma Zohra-Imalayene, care, sub pseudonimul *Assia Djebar*, va da glas convingerilor celor mai intime, prin cuvinte așternute în sute de pagini. Imaginarul djebarian este puternic marcat de lupta pentru putere. Aceasta trece din planul socio-politic în domeniul vieții private și se concretizează prin raportul *masculin – feminin, supunere – dominare, conservatorism – cosmopolitism.* În romanele sale: *L'Amour, la fantasia* (1985), *Ombre sultane* (1987), *Loin de Médine* (1991), *Vaste est la prison* (1995), Assia aduce în prim-plan femeia adolescentă, soție, mamă, militant, pe fondul evenimentelor care au tulburat spațiul algerian. În romanul *L'Amour, la fantasia*, istoria este un pretext pentru căutarea identității, în vreme ce *Ombre sultane* se axează mai degrabă pe problematica mariajului perceput din prisma a două femei. *Loin de Médine* este un roman a cărui acțiune se derulează în vremea profetului Mahomed, lupta pentru putere având dublu sens: conflictul urmașilor pentru succesiune, după moartea profetului și raportul *masculin – feminin*, prin prisma poligamiei și al extinderii rolului femeii la chestiunile sociale. *Vaste est la prison* este despre puterea de a alege a femeii care se lasă pradă unei pasiuni adultere.

În toate romanele anterior menționate, drama conflictelor sângeroase / schimbărilor social-politice care au marcat Algeria în perioada colonială și postcolonială, se resimte fie în descrieri ample sau episoade precise, fie în aluzii sau idei exprimate printre rânduri. În direcția aceasta, reținem și romanul *Le Blanc de l'Algérie* (1995) ce aduce un omagiu intelectualilor care au avut de suferit în aceste perioade, mai cu seamă cea postcolonială, cunoscută în istorie și sub denumirea *la décennie noire.* În acest roman, Assia reunește date istorice sau autobiografice cu scene ce reprezintă rodul imaginației creatoare. Astfel, este prezentată o serie de confrați (scriitori sau personalități care au marcat într-un fel sau altul viața Assiei), mulți dintre aceștia fiindu-i prieteni. Ca un ultim omagiu, Assia „se întâlnește" cu scriitori precum Abdelkader Alloula, Malek Haddad, Jean Amrouche, Mouloud Mammeri, Kateb Yacine, cu psihiatrul Frantz Fanon, omul politic Abane Ramdane, sociologul M'Hamed… Toți aceștia au trecut la cele veșnice prea devreme, prematur (idee redată prin sintagma *la mort inachevée*), iar Assia refuză ca uitarea să se aștearnă peste numele lor. Aceste pierderi umane sunt cel mai crunt tribut al războaielor care au măcinat Algeria și apar în memoria scriitoarei precum niște umbre sau voci neliniștite în căutarea păcii și a dreptății.

În eseul *Ces voix qui m'assiègent… En marge de ma francophonie*, publicat în 1999, Assia explică modul în care voci ale trecutului îi revin în memorie, misiunea ei, în acest caz, fiind aceea de a le crea un „spațiu", pentru a le readuce în actualitate. Imaginarul djebarian se regăsește, așadar, la confluența dintre ceea ce a fost și ceea ce este. Mai rămâne un singur aspect de stabilit: limba în care își scrie opera – franceza sau araba. Paradoxal, Assia alege să se exprime în franceză, limba puterii colonizatoare, a cuceritorului. Această predilecție pentru franceză atrage asupra scriitoarei critici din partea conaționalilor. În eseul menționat mai sus, Assia aduce în discuție ideea de interculturalitate și libertate de alegere, recunoscând faptul că, deși scrie în franceză, ea rămâne o femeie de origine algeriană. Gândul îi este întotdeauna la poporul în care s-a născut și nu încetează nicio clipă să-i scrie frământările, neajunsurile, nedreptățile. „Je suis femme algérienne (…) j'ai utilisé jusque-là la langue française comme voile[10]".

De altfel, tatăl ei, institutor, o inițiază în studiul limbii franceze pe când era doar o copilă, susținând-o până va ajunge prima femeie de origine magrebiană care intră la Școala Normală Superioară[11] din Sèvres, la secțiunea istorie. Începând din acest punct, Assia Djebar are un parcurs fulminant, ce culminează cu titlul de membru al Academiei Franceze, în 2005.

IV. Concluzie

Evenimentele istorice au reprezentat, de cele mai multe ori, imboldul scriitorilor de origine algeriană, ale căror nume le-am pomenit în acest articol. Colonizarea a presupus un proces complex, care a implicat și multe conflicte pe scena politică, extinzându-se pe câmpul de luptă. Trăit prin ochii copilului sau al adolescentului, acest proces a lăsat urme adânci în conștiința adultului

de mai târziu. Una dintre poverile cele mai grele (resimțită atât de Kateb Yacine, cât și de Assia Djebar) a fost aceea a (auto)exilului. Mereu între două lumi și, implicit două culturi (franceză și arabo-berberă), acești scriitori converg într-un spațiu în care istoria îi consemnează pentru veșnicie: literatura francofonă.

Note:

[1]Franța se afla sub conducerea lui Carol al X-lea. La scurt timp, a urmat revoluția din iulie, soldată cu obținerea puterii de către Louis-Philippe D'Orléans. Motivele invaziei Algeriei au fost: diminuarea fenomenului de piraterie din Marea Mediterană, reafirmarea puterii francezilor ofensați de gestul căpeteniei otomane, Hussein Dey, de a-l fi lovit pe consulul francez, în timpul negocierilor unor datorii pe care guvernul francez le avea de achitat Algeriei.

[2]*Notre objectif n'est pas du tout de garder la responsabilité politique, administrative, et économique de l'Algérie. Cette politique-là, si elle a pu, en de tout autres temps, être peut-être, peut-être, peut-être, valable, aujourd'hui elle serait vaine et anachronique. (…) Alors, le problème algérien se ramène pour nous à trois termes essentiels: l'institution d'un Etat algérien, les rapports de la France avec cet Etat et, comme vous l'avez proposé, monsieur, l'avenir du Sahara.* Charles de Gaulle, Conférence de presse du 5 septembre 1961.

[3]Cf. Beyssade, Pierre, *La Guerre d'Algérie 1954-1962*, pp. 211-253.

[4]*La perspective qui s'ouvre sur l'avènement d'une Algérie indépendante, coopérant étroitement avec nous, satisfont la raison de la France.* Charles de Gaulle, Déclaration du 18 mars 1962 (cessez-le-feu en Algérie).

[5]*Le 1er juillet enfin, comme prévu, par 5.993.754 oui contre 16.478 non, le peuple algérien se prononcera en faveur de l'indépendance en coopération avec la France et le 3, dans une déclaration publique suivie d'échange de lettres, de Gaulle reconnaîtra solenellement l'indépendance de l'Algérie où les pouvoirs et les compétences de souveraineté seront transférés à Farès, président de l'exécutif provisoire, tandis que les membres du G.P.R.A. [Gouvernement Provisoire de la République Algérienne] entreront à Alger.* (Beyssade, Pierre, *La Guerre d'Algérie 1954-1962*, p. 253).

[6]*Et je dis la fraternité parce que vous offrez ce spectacle magnifique d'hommes qui, d'un bout à l'autre, quelles que soient leurs communautés, communient dans la même ardeur et se tiennent par la main. (…) la France considère que, dans toute l'Algérie, il n'y a qu'une seule catégorie d'habitants : il n'y a que des Français à part entière, des Français à part entière, avec les mêmes droits et les mêmes devoirs. Cela signifie qu'il faut ouvrir des voies qui, jusqu'à présent, étaient fermées devant beaucoup. (…) le courage ne manque pas sur la terre d'Algérie, qu'il est courageux mais qu'il n'en est pas moins cruel et fratricide ! Moi, de Gaulle, à ceux-là, j'ouvre les portes de la réconciliation. Jamais plus qu'ici et plus que ce soir, je n'ai senti combien c'est beau, combien c'est grand, combien c'est généreux, la France ! Vive la République ! Vive la France !*

Charles de Gaulle, *Discours du 4 juin 1958 au Forum d'Alger*

[7]Poiană, Cristiana, „Interculturalitatea – „o națiune, o limbă, o țară", în *Columna*, Nr. 3/2014, p. 108.

[8]*La littérature algérienne de langue française est liée en priorité et viscéralement à l'introduction de la langue française en Algérie.* (Bendjelid, Faouzia, *Le roman algérien de langue française*, p. 47).

[9]Ne referim, mai ales, la scriitoarea Assia Djebar, care a fost și producătoarea a două lung-metraje: *La Nouba des femmes du mont Chenoua*, 1978 și *La Zerda ou les Chants de l'oubli* (1982).

[10]Djebar, Assia, *Ces voix qui m'assiègent… En marge de ma francophonie*, pp. 42-43.

[11]École Normale Supérieure de Jeunes Filles (ENSJF), Sèvres, France.

Bibliografie:

Arezki, Dalila, *Romancières algériennes francophones. Langue, culture, identité*, Atlantica, Biarritz, 2005.

Bendjelid, Faouzia, *Le roman algérien de langue française*, Chihab Editions, 2012.

Beyssade, Pierre, *La Guerre d'Algérie 1954-1962*, Éditions Planète, Paris, 1968.

Bonn, Charles, *Le roman algérien de langue française*, Éditions L'Harmattan, Paris, 1985.

Dib, Mohammed, *La grande maison*, Éditions du Seuil, Paris, 1952 et 1996.

Djebar, Assia, *L'Amour, la fantasia*, Éditions Albin Michel, Paris, 1995 (première édition : Jean-Claude Lattès, 1985).

Djebar, Assia, *Ombre sultane*, Éditions Albin Michel, Paris, 2006 (première édition : Jean-Claude Lattès, 1987).

Djebar, Assia, *Loin de Médine*, Éditions Albin Michel, Paris, 1991.

Djebar, Assia, *Vaste est la prison*, Éditions Albin Michel, Paris, 1995.

Djebar, Assia, *Ces voix qui m'assiègent… En marge de ma francophonie*, Éditions Albin Michel, Paris, 1999.

Miftode, Vasile; Nacu, Daniela; Cojocaru, Ștefan; Sandu, Antonio, *Dezvoltarea comunităților etno-culturale. Integrare europeană și interculturalitate*, Ed. Lumen, Iași, 2008.

Yacine, Kateb, *Nedjma*, Éditions du Seuil, Paris, 1956.

Sitografie

Charles de Gaulle, *Conférence de presse du 5 septembre 1961* (consultat pe 18 iulie 2019).

Charles de Gaulle, *Déclaration du 18 mars 1962 (cessez-le-feu en Algérie)* (consultat pe 18 iulie 2019).

Charles de Gaulle, *Discours du 4 juin 1958 au Forum d'Alger* (consultat pe 22 iulie 2019).

Faure, Gérard, *Un écrivain entre deux cultures : biographie de Kateb Yacine* în *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée,* année 1974 /18/ pp.65-92 (consultat pe 22 iulie 2019).

Feleagă, Beatrice, *Consecințele colonizării franceze în Algeria* (consultat pe 17 iulie 2019).

Poiană, Cristiana, *Interculturalitatea – „o națiune, o limbă, o țară"* în *Columna*, Nr. 3/2014. (consultat pe 23 iulie 2019).

Woodhull, Winifred, „Mohammed Dib and the French Question", *Yale French Studies*, no. 98, The French Fifties, 2000, pp. 66-78 (consultat pe 12 februarie 2021).

Schițe de portret (1)

Mari oameni de cultură argeșeni: Radu Stancu

Jean DUMITRAȘCU

Există și în cultură oameni providențiali, care marchează o epocă, nefiind simple fulgurații în spațiul public. Despre asemenea oameni vrem să vorbim în cadrul acestei rubrici, mai ales că, încet-încet, se așterne negura uitării peste tot și toate. Avem acest obicei păcătos, de a-i uita, de-a doua zi, pe cei care, de pildă, se pensionează, ca să nu mai spun de cei care se retrag într-o stea. Nu vom ține cont de funcții, ci doar de făptuirea culturală.

La 1 iulie 2005, dl. Radu Stancu, din motive de vârstă, s-a retras din funcţia de director general al Muzeului Judeţean Argeş. A avut parte de un manageriat generos, știind, printr-o înțelepciune înnăscută, și nu prin studii la nu știu ce academii, să conducă multe zeci de ani, o instituție grea, reprezentativă.

Pot spune că Domnul Radu Stancu (da, a fost un Domn, chiar în vremea când i se spunea tovarăș) mi-a fost, din momentul în care l-am cunoscut îndeaproape, un model de echilibru, de implicare socială, de muncă şi de manageriat. Dincolo de pregătirea în domeniu, cred că dl. Radu Stancu a avut, de la Dumnezeu, harul conducerii. Poţi avea nu ştiu câte diplome în buzunar, inclusiv în management, cum se spune acum, dar, dacă nu eşti făcut să fii şef, nu te ascultă nimeni. Cei care au avut inspiraţia de a-l numi, la numai 30 de ani, director al principalei instituţii culturale de nivel judeţean, nu au greşit deloc, dovadă că a rămas pe funcţie 39 de ani (şi a mai rămas în instituţie şi după pensionare, primind un birou).

Puţini ştiu însă ce probleme le-a creat celor de la conducerea judeţeană a fostului P.C.R.! Fiindcă Muzeul funcţiona într-un spaţiu total impropriu (o căsuţă de pe fosta str. Horia, Cloşca şi Crişan), dl. Radu Stancu a îndrăznit, la sfârșitul anilor ’60, să ,,se bată’’ cu Armata, Ministerul Construcţiilor Industriale, Institutul Pedagogic, pentru un sediu ,,ochit’’ şi de acestea, sediu demn de a fi transformat în muzeu, obţinând, astfel, fosta clădire a Prefecturii Argeş (ulterior, la final de mandat, a mai ctitorit şi o impozantă extindere). Partidul dorea o clădire proprie, care s-a și construit rapid, Casa Albă, dar rămânea în urmă o clădire reprezentativă pentru Pitești, edificiu neoclasic impozant, datând din 1898 - 1899. Iată că, printr-o abilitate de invidiat, prin diplomație de culise, dl. Radu Stancu a reușit să-i convingă pe mai marii P.C.R. din Pitești, îndeosebi pe primarul Alexandru Popescu și pe prim-secretarul Gh. Năstase, să primească sediul fostei Prefecturi ca sediu pentru Muzeu. Și doar pentru atât e suficient pentru a intra istoria orașului. Anteriormente, ca rudimente de muzeu al orașului, acesta funcționase în clădirea Ateneului condus de Tatiana Bobancu, apoi în clădirea în care azi funcționează Școala de Arte, dar, fie vorba între noi, nu se putea vorbi de un adevărat muzeu al orașului, darămite al județului.

Mai apoi, cu argumente, răbdare, tact şi perseverenţă, dl. director Stancu, dominat de vocaţia de a ctitori noi instituţii, a convins mai mereu ,,forurile superioare’’. A creat, la Piteşti, primul Muzeu de Ecologie şi Protecţia Mediului din sud-estul Europei (cine îşi mai aminteşte că a şi fost suspendat două zile pentru idee?!), Galeria Naţională de Artă Naivă din Piteşti, Muzeul Naţional al Viticulturii şi Pomiculturii de la Goleşti, Muzeul Ţinutului din Chişinău, s-a luptat să restaureze biserici, pe vremea comunismului, sub pretextul suprem că sunt monumente istorice şi nu lăcaşe de cult… În ultima perioadă, când secţia de Biologie a Universităţii din Piteşti avea probleme, a fost numit şef de Catedră, pentru că se ştia (avea şi are dl. Stancu faima asta!) că este cel potrivit pentru a acredita şi salva, în acest fel, noua secţie… Ultima izbândă, în calitate de preşedinte al Comisiei Naţionale

a Muzeelor şi Colecţiilor din Ministerul Culturii, a constituit-o noua lege în domeniul muzeelor şi patrimoniului cultural naţional mobil, de care era foarte mândru.

Dl. Radu Stancu (şi a fost, în accepţiunea deplină, un domn) a rămas pentru toţi un exemplu de implicare civică. Nimeni nu l-a auzit vreodată să se plângă de ceva. Invidioşii, cârcotaşii de serviciu, nu înţelegeau cum reuşea să le ducă la capăt, cu brio, pe toate. Fiindcă avea atâtea pe cap! De la an la an, însărcinările asumate se acumulau. Ca director de muzeu. Ca şef de catedră, profesor universitar, conducător de masterate. Ca deputat în adunarea naţională a Bisericii Ortodoxe Române. În calitate de organizator al unor simpozioane naţionale, de editor de reviste, de membru de vază în atâtea societăţi de cercetare din ţară şi străinătate, de autor de rapoarte de expertiză, de consilier judeţean.

A dispărut, însă, fulgerător, la 71 de ani, la 10 octombrie 2008. La ultima discuţie pe care am avut-o, prin septembrie acel an, mi-a zis să trec într-o zi pe la dumnealui ca să mă înveţe secretul de a rămâne director... 40 de ani la Centrul Cultural! Doamne fereşte, am zis! Şi nu am trecut. Nu am avut timp. Nu bănuiam nici că timpul nu mai avea răbdare. Peste câteva luni aveam să regret.

Dar nu asta contează, acum! Cineva, poate vreun cercetător tânăr de la Muzeul Județean Argeș, îi va strânge într-un volum-două nenumăratele studii publicate în antologiile de studii apărute, an de an, sub egida instituției. Așa l-am cunoaște cu adevărat pe cel care, zeci de ani, a risipit idei și erudiție în domeniile fundamentale ale istoriei argeșene. Și poate, prin optimismul care mă caracterizează, acea zi nu va fi departe!

E timpul, însă, ca opera sa științifică, să iasă la iveală unitar! Abia atunci vom ști ce personalitate științifică a trăit printre noi, fără a mai spune, simplificator, a, da, a fost director la muzeu vreo 40 de ani, privându-l tocmai de opera sa științifică...

CONACUL LUI ARMAND CĂLINESCU DE LA CIUPA, O RUINĂ

Jean DUMITRAȘCU

Armand Călinescu, născut la Pitești la 22 mai 1893, este una dintre personalitățile de seamă nu numai ale Piteștiului (a fost numit chiar Cetățean de onoare pentru câte a făcut pentru oraș), ci și ale României.

A fost un jurist eminent, om politic, ministru și prim-ministru. A fost ucis mișelește de o bandă de legionari, la 21 septembrie 1939 (dimineața, Călinescu plecase chiar de la Ciupa), ca răzbunare pentru măsurile pe care le luase împotriva conducerii Mișcării Legionare. Atât de mare a fost ura legionarilor împotriva sa încât, în ianuarie 1941, câțiva elevi teologi legionari i-au aruncat în aer mormântul de la Curtea de Argeş, iar prefectul legionar a interzis realizarea bustului pe care primarul Piteștiului încercase să-l realizeze prin colectă publică. Până și bustul realizat în 1991 de fiul său, Barbu Armand Călinescu, în București, a fost vandalizat.

Uitarea personalităților este o boală națională. Conacul lui Armand Călinescu de la Ciupa-Rătești este o ruină. Nici nu mai contează regimul juridic al

acestuia. A greșit, cred, și fiul său, Barbu, trăitor în Marea Britanie, după 1990, când ar fi trebuit să doneze conacul Ministerului Culturii, nu doar câteva lucruri (Muzeului Județean Argeș) ce i-au aparținut părintelui său.

Într-un județ cu prea puține case memoriale, conacul ar fi putut fi reabilitat și transformat în muzeu. Dar cine să o facă? Nepăsarea e maximă. Casa lui Liviu Rebreanu, de la Valea Mare-Ștefănești, revendicată, va fi refăcută, dar nu va redeveni muzeu, ci casă de vacanță. Mai an, s-a năruit și casa lui Constantin Brâncuși… Ne place doar să ne lăudăm cu marii noștri înaintași, mai greu să acționăm.

Cred că am putea cere lămuriri Primăriei Rătești, prin Clubul de istorie „Armand Călinescu", asupra regimului juridic al conacului. Pasul doi, demersuri la Ministerul Culturii și, eventual, obținerea de fonduri europene.

Istorie și literatură în romanul „Culorile sângelui" de Mihail Diaconescu

dr. Marin TOMA

Motto: „Pe un plan mai larg, realitatea operei unor meșteri asemenea lui Pârvu Mutu ne îndeamnă să reflectăm la faptul că dăinuirea noastră prin timp se datorește în egală măsură sabiei lui Ștefan cel Mare și verbului înaripat al lui Eminescu, lancei lui Horia și baladelor lui Coșbuc, diplomației iscusite a lui Brâncoveanu sau pietrarilor anonimi care, pregătindu-l prin timp pe Brâncuși, au cioplit bolovanii vechilor cetăți. Fiecare, în felul său, dar neprecupețindu-și forțele, priceperea, talentul, și-a făcut datoria față de poporul român și fiecare a adăugat astfel ceva durabil la zestrea noastră de comori, cu care ne mândrim și astăzi".

Mihail Diaconescu

Argumentum

Acum mai mulți ani de zile, într-o vară, am avut bucuria să pătrund în Vultureștii musceleni și să îl privesc față către față pe marele om de cultură Mihail Diaconescu. Acolo, în casa de vară, părintească, în care romancierul își construia visele și își scria cărțile am petrecut câteva ore memorabile, pictate cu discuții despre cultura și civilizația românească. Începând din acele momente, am citit cât de mult am putut și cât de bine și de repede am găsit cărțile din opera lui Mihail Diaconescu. Au urmat câteva întâlniri în București; ore de dialoguri și volume primite cadou de subsemnatul cu dedicația autorului. Câteva dintre lecturile făcute au apărut sub formă de eseuri și recenzii în revista document, *Restituiri Pitești.* Studiul de față le continuă și se înscrie unei cercetări mai minuțioase al cărei scop este scrierea unei cărți despre istorie, literatură și

creștinism în opera diaconesciană. O idee mai veche a noastră, a domnului profesor Diaconescu și a mea.

Studiul de față, dedicat romanului *Culorile sângelui* și, implicit, marelui zugrav Pârvu Mutu are ca rol ilustrarea legăturilor dintre istorie și literatură, precum și prezentarea romanului din mai multe direcții, toate construite majoritar în jurul viziunii autorului despre istorie, literatură, creștinism, românism, arta zugrăvelii, puterea evocării prin scris ș.a. Prin urmare, veți citi mai puțin ce ne imaginăm noi că a vrut să transmită Mihail Diaconescu și mai mult din ce scrie autorul însuși despre lucrarea sa. În afară de culegerea materialelor și redarea lor către cititori, ne-am dorit să scriem studiul prezent prin prisma sentimentelor trăite de noi la citirea textelor. Ce urmează este, așadar, o istorie sentimentală a romanului istoric, *Culorile sângelui*.

Mihail Diaconescu – omul și opera

Așa cum ar fi util unui studiu precum cel de față, în secțiunea aceasta s-ar cuveni să descriem, succint, personalitatea și opera scriitorului Mihail Diaconescu. Însă cum să facem asta? Ce să scriem noi aici când bibliografia actualizată până în anul 2018, cu toate lucrările cunoscute în care opera diaconesciană este amintită, numără 180 de pagini?[1] De unde să începem, ce să „uităm” și ce să „reținem” ca important de redactat aici ?

Sunt numeroase mărturii despre opera lui Mihail Diaconescu; ne dorim să amintim câteva dintre ele, în rândurile de mai jos:

„Mihail Diaconescu este cel mai important scriitor al spiritualității românești, începător al scrisului nostru viitor” (Preot acad. Dumitru Stăniloae)[2].

„Mihail Diaconescu pare a fi fost contemporan cu fiecare dintre personajele întinsei sale opere epice” (Horia Bădescu).

„Toți aceștia și ceilalți (eroi literari) pe care Magul de la Vulturești îi scoate din istorie pentru a face, din nou, istorie cu ei sunt o singură voce reverberată ca un ecou neîntrerupt, în timp, o singură ființă împărțindu-se în toate ființele, iar puterea de a ține aceste lumi sub ochiul prezentului, de a ni le arăta nouă, ca și cum le-am arăta copiilor și nepoților noștri, arată că Mihail Diaconescu are și cu viitorul o relație oarecum asemănătoare. Această liturghie în mijlocul istoriei îi dă șansa de a muta prezentul dinspre margine, dinspre limita timpului nostru, să zicem, spre un centru mai mult sau mai puțin previzibil – care se definește, însă, oricum, și față de viitor” (N. Georgescu).

„Tradiționalistul Mihail Diaconescu (...) ilustrează acel tip de creator cu o puternică vocație spirituală, specific culturii noastre (...) E vorba de îmbinarea dintre erudiție și artă, dintre preocupările pentru rigoare ale cercetătorului și forța plăsmuitoare a romancierului, dintre situarea științifică fermă și trăirea sentimentală aptă să susțină descoperirea lumii sub laturile ei estetice. De aceea a fost comparat cu Cantemir, Eminescu, Hașdeu, Iorga, Blaga, Crainic, Enescu, Noica și Mircea Eliade. De aceea creația lui romanescă nu poate fi evaluată fără apelul consecvent la opera istorică și teoretico-estetică pe care a realizat-o. Și tot de aceea nu numai vasta operă pe care a realizat-o atrage abundența și varietatea de interpretări critice, simbolice, arhetipale sau cu conținut teologic, ci și personalitatea scriitorului percepută ca unul dintre reperele cele mai importante ale culturii noastre de azi și de mâine” (preot prof. univ. dr. Dumitru Radu).

Facem, în paginile care urmează, o foarte scurtă trecere în revistă a principalelor scrieri ale lui Mihail Diaconescu. *Serile la Vulturești*[3], publicată în 2016, într-o ediție nouă, a doua, revizuită, reprezintă o mărturie a capacității de sinteză și a harului scriitoricesc prin care ne bucură Mihail Diaconescu. Imaginarul pe care romancierul îl construiește depășește cu mult granițele literaturii și istoriei. Se împletesc deopotrivă spații și epoci istorice, domenii ale cunoașterii și tipologii umane. Chiar și așa, răzbat dinspre cuvintele scrise convingeri morale puternice pe care cititorii și cei care l-au cunoscut pe Mihail Diaconescu le recunosc cu ușurință. Dragostea pentru tot ce este românesc și pentru credința noastră ortodoxă respiră în scrierea lui Mihail Diaconescu și are atâta forță încât atinge și schimbă sufletele cititorilor care sunt pregătiți pentru a primi aceste emoții. *Serile la Vulturești. Nuvele și amintiri sentimentale* se prezintă și sub forma unei admirabile cărți de istorie a culturii și a imaginarului, abordând cu mare profunzime teme precum foametea, focul, teama, mânia, pedeapsa și rostul ei, miracolul, memoria, depresia, și cel mai mare medicament dintre toate: iubirea. Paginile despre foametea care a urmat războiului, despre lupta pentru supraviețuire din satele românești, cele despre arderea cărților pentru a scăpa de persecuțiile noului regim și mai ales cele care zugrăvesc portretul Miței Nichiforoaia, simbol al românismului autentic sunt pline de o forță revelatoare.

Unul dintre volumele sale recente, *Dialoguri și meditații metafizice despre literatură, muzică și artele plastice,* ne permite să facem călătorii scurte în universul întregii opere diaconesciene. Pe prima copertă a cărții, este prezentat desenul lui Alexandru Bercaru intitulat *Meditația*, după un model aparținând lui Cesare Ripa – o xilogravură apărută în Padova începutului de secol XVII. Aici meditația își găsește surse în poezie, teologie, filosofie, logică și literatură. Volumul cuprinde 13 interviuri luate, în timp, scriitorului de către oameni de cultură români, având diferite preocupări intelectuale, precum și un studiu care

abordează critic viziunea lui Eugen Lovinescu despre literatură, cultură și relațiile dintre cele două.

Interviurile publicate sunt o sursă aproape inepuizabilă de cultură și oferă cititorului mai multe înțelesuri, sensuri și idei despre rostul omului. Sunt dialoguri care relevă elemente noi din istoria scrierii unor romane care au făcut la rândul lor istorie: *Marele Cântec*[4], *Speranța*[5]- roman care aduce în lumină actul sacru al unirii de la 1859, împreună cu câteva figuri istorice ale momentului (Grigore Alexandru Ghica al X-lea, Dionisie Romano, arhimandritul Iosafat Snagoveanul).

De asemenea, în dialogurile metafizice descoperim detalii despre romanul *Sacrificiul*[6], o operă închinată spiritului românesc care a făurit marea unire de acum un veac; regăsim referiri în dialoguri la memoria afectivă, la sublim, la rolul metafizic al arhitecturii, desenului și a gravurii (ilustrat admirabil în lucrarea *Lainici. Capodoperă a artei românești și europene*[7], în care autorul creează și un portret cu valențe nepieritoare genialului Grigore Popescu-Muscel).

Intervievat de Rodica Lăzărescu despre cult, cultură și câteva dintre lucrările sale, dintre care sunt amintite *Istoria Literaturii Dacoromane*[8], ca model care să ilustreze metoda folosită în scrierea sa (un alt exemplu al pluridisciplinarității cercetării istorice) și mai ales *Depărtarea și timpul,* roman care evocă figura lui Dionysius Exiguus (prezentat în anii săi de tinerețe), Mihail Diaconescu consideră că pentru el să fie considerat datorită scrierilor sale un apologet al ortodoxiei este o datorie intelectuală și morală. Aceste convingeri au stat și la baza elaborării lucrărilor monumentale intitulate *Prelegeri de estetica Ortodoxiei*[9] și *Teologia ortodoxă și arta cuvântului. Introducere în teoria literaturii*[10].

Regăsim în paginile cărții *Discursuri*[11] cuvântări ținute în numeroase zone ale țării: Chișinău, Pitești, Vulturești, București, Oradea, Brad, Sibiu, Câmpulung-Muscel. De asemenea, universul spațial, la fel de important pentru retorica unui discurs public, este și el la fel de variat: săli universitare, biblioteci, săli de teatru, spații hoteliere, spații publice deschise (adunări publice de la Brad, Câmpulung-Muscel, Vulturești), precum și unele care inspiră respect și solemnitate: Sala „Cerchez” a Palatului Prezidențial Cotroceni, Palatul Patriarhal din București, Casa Armatei din Sibiu.

Discursurile rostite de Mihail Diaconescu sunt motivate diferit: lansări de carte (ale domniei sale, dar și ale altor autori – trei astfel de discursuri se regăsesc în prezentul volum); primirea unor titulaturi onorante precum doctor *honoris causa* (Universitatea din Oradea, Universitatea din Pitești), cetățean de onoare al localităților Brad, Vulturești, Câmpulung-Muscel și al județului Argeș, premiul de excelență pentru meritul de a fi înființat revista *Argeș*, Crucea Dobrogei pentru merite deosebite în slujba Bisericii și a neamului românesc.

Volumul de cuvântări al lui Mihai Diaconescu începe cu un admirabil text dedicat conceptului de discurs, istoriei retoricii în lume și în spațiul românesc. În toate textele scrise de autor, mai ales în discursuri și interviuri, acesta nu doar dezvăluie ideile, credințele, valorile sale, ci ține adevărate prelegeri culturale cu privire la realitățile istorice analizate.

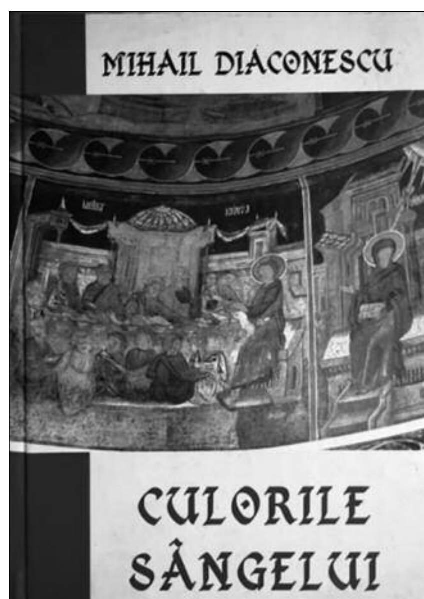
În textul intitulat *Adevăr epic și adevăr istoric,* publicat în 1982 în *România Literară,* Mihail Diaconescu scrie[12]:

„De multe ori, ca autor de romane istorice, preocupat de evocarea epică a unor personalități reprezentative din trecutul nostru spiritual am fost invitat să discut despre raportul dintre imaginație și aspectele tematice inedite ale prozei pe care o scriu. În ce măsură, mi s-a pus adeseori întrebarea, reconstituirea narativă a unor figuri istorice mai puțin cunoscute devenite eroi de roman este un act de fidelitate față de documentul de odinioară fără ca fascinația arhivistică să împieteze asupra imaginației creatoare? Documentul istoric acționează restrictiv asupra actului narativ sau, din contră, îl impulsionează, proiectându-l spre orizonturi pline de putere de seducție? Nu cumva, preferința mea pentru

personalitățile mai puțin cunoscute este un act menit să înlocuiască interesul epico-emoțional al lectorului de roman cu o curiozitate extra-artistică, produsă de fascinația documentului ca atare, așadar de un imbold al cunoașterii științifice care n-are nimic în comun cu imaginația creatoare? Astfel de întrebări și multe altele asemănătoare pun, de fapt, în termeni specifici străvechea și grava chestiune a raporturilor deosebit de complexe dintre real, imaginar și emoțional în artă, în general, și în romanul de evocare istorică, în special. (...)"

„Cât de întins rămâne spațiul dintre documentul istoric și aceste orizonturi suprasaturate de semnificații etice, filosofice sau, pur și simplu, sentimentale, este pentru fiecare creator epic o chestiune de strictă intuiție subiectivă. Important este ca autorul de romane dedicate trecutului să fie credincios documentului istoric în toate demersurile sale. Dacă documentele impun fapte, figuri și amănunte mai puțin cunoscute sau total necunoscute, șansa romancierului de a fi urmărit cu interes este, bineînțeles, și mai mare. Tocmai de aceea în romanele mele am evocat în mod predilect personalități asupra cărora istoriografia a insistat mai puțin. Am avut totdeauna convingerea că astfel de personalități pot reține atenția atât prin faptele în care sunt implicate, cât și prin aspectele necunoscute de viață din trecut oferite interesului public. Arhivist-documentarist, psiholog, sociolog, interpret semiotician modern al unor străvechi simboluri, de multe ori defuncte, romancierul evocator al trecutului este în primul rând (ca să adaptăm aici o celebră expresie a lui Ralea) un creator de puncte de vedere noi în raport cu istoria și cu firea omenească. (...)

Bucuria, tristețea, ura, admirația, disprețul, simpatia, antipatia, speranța, îndoiala, indignarea marchează toate mărturiile prin care filosoful Gabriel Ivul se face prezent în romanul meu (Marele Cântec, n.n.). Trăirile lui Ivul sunt însă și propriile mele trăiri. Am convingerea că adevărul istoric și adevărul epic pot fi revelate numai pe seama unor astfel de trăiri. Sunt, de asemenea, profund convins că numai o astfel de trăire dă romancierului dornic să evoce istoria dreptul de a spune răspicat că înainte de a fi o profesie cu reguli și criterii foarte severe, scrisul său este un mod de a înțelege lumea și, mai ales, un mod de viață".

Într-un alt text, *Istorie și eroi*[13], apărut în Scânteia tineretului, în anul 1976, Mihail Diaconescu mai mărturisește câteva dintre ideile care stau la originea romanelor sale istorice și mai ales la caracterul și valorile pe care le nutresc personajele sale:

„La întâlnirile cu cititorii *Culorilor sângelui,* ca și la serile literare la care am citit fragmente dintr-un roman (*Adevărul retorului Lucaci*, predat Editurii Eminescu, unde urmează să apară), între multe alte discuții, pe cât de pasionante, pe atât de revelatoare, o întrebare a revenit de câteva ori: Care sunt motivele ce m-au determinat să înfățișez drept eroi pentru romanele pe care le-am scris niște personalități artistice sau culturale din istoria noastră, e drept, mai puțin cunoscute decât marii domnitori sau demnitarii de stat, care, prin clarviziunea lor politică, prin fermitate în atitudine și puterea de a acționa în sensul nobililor aspirații de libertatea națională și socială ale românilor, au asigurat evoluția continuă și ascendentă a poporului nostru, în ciuda unor aspre încercări interne și externe.

Trebuie să spun că asemenea discuții, păreri și aprecieri din partea publicului nostru sunt deosebit de utile pentru preocupările mele, și cred că pentru ale tuturor acelora care scriu, compun, pictează, realizează piese de teatru sau filme. În ce mă privește, am dat întrebărilor ce mi s-au pus următorul răspuns: Într-adevăr, atunci când am conceput romanul *Culorile sângelui*, și în mod special evoluția eroului principal, pictorul Pârvu Mutu, eu am acordat cea mai mare atenție unor medii, personalități și situații din afara curții domnești sau, în orice caz, a ceea ce se consideră a fi prim-planul în ierarhia unei epoci istorice. (...) Dincolo de încercările la care sunt supuși, eroii cărții mele păstrează ca pe bunul cel mai de preț aspirația fierbinte spre libertate și demnitate, spre împlinirea lor umană printr-o creație perenă, în stare să vorbească urmașilor și lumii de sufletul lor frumos și pur. (...)"

Cum a fost scris romanul *Culorile sângelui*?

Mihail Diaconescu evocă personalitatea zugravului Pârvu Mutu, în discursul rostit în ziua de 28 martie

2004, la Galeria Senso din București, cu ocazia lansării ediției a II-a a romanului *Culorile Sângelui* (apărută la Editura Alcor Edimpex) și intitulat *Un artist al epocii brâncovenești într-o evocare epică și simbolică*[14]. Citām din autor câteva fragmente din discurs, pentru a înțelege mai bine viziunea sa asupra romanului:

„Îmboldit de ideea că este posibil ca între înaintașii mei pe linie maternă să fie și cei din familia pictorului Pârvu Pârvescu Mutu, am început să citesc cărți, studii, articole, comunicări științifice despre personalitatea și opera sa, îndeosebi despre strălucita epocă brâncovenească în cultură. Am mers pe urmele lui Pârvu Pârvescu Mutu, pe unde a pictat el. La Mânăstirea Mamu din comuna Mădulari din județul Vâlcea, pe drumul de la Drăgășani la Caracal, mi-a venit să plâng. Mănăstirea, ctitorie din 1696 a sfântului Domnitor Constantin Brâncoveanu Mărturisitorul, era o ruină. Din fericire, prin anii 1975-1976 a început restaurarea ei. În interiorul bisericii de la Mamu, o construcție de plan triconc cu turlă pe naos și turn clopotniță pe pronaos, se păstrează, în condiții destul de bune, pictura executată în 1700 de Pârvu Pârvescu Mutu. Dacă timpul și puterea mea de lucru îmi vor permite, aș dori să scriu o carte sau măcar un studiu despre pictura de la Mamu. Și la Mănăstirea Aninoasa, la noi, în județul Muscel, mi-a venit să plâng. Pentru că și aici vechile ziduri erau părăginite. Știu că în prezent sunt întreprinse eforturi necesare pentru ca aceste vechi și sfinte locașuri ale istoriei și culturii noastre să fie readuse la o stare bună. Le sunt profund recunoscător tuturor celor care fac eforturi în acțiunile de restaurare.

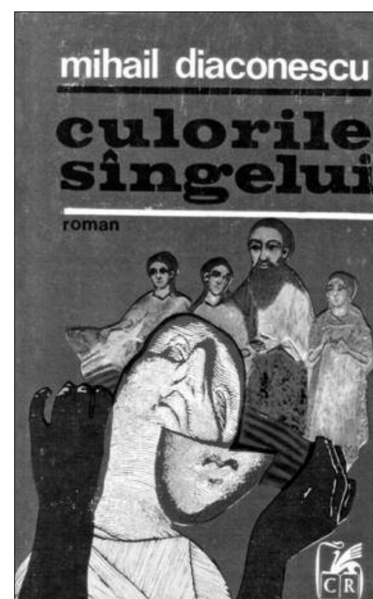
Umblând cu mare râvnă după strămoșii mei pe linie maternă, am adunat date documentare, am desenat scheme genealogice, am stăruit în biblioteci și în descoperirile de pe teren. Din păcate, eforturile mele n-au dus la rezultatele dorite. N-am reușit să aflu dacă între strămoșii mei pe linie maternă se află și cei din familia pictorului Pârvu Pârvescu Mutu. Unele dintre datele culese nu se potriveau. Altele erau incerte. Altele – prea puțin semnificative. Așadar, nu pot spune cu certitudine dacă eu sunt sau nu urmașul peste secole al pictorului Pârvu Pârvescu Mutu. Singura mea certitudine era doar faptul că personalitatea și opera lui Pârvu Pârvescu Mutu mă obsedau. Mă obseda și epoca lui dramatică și tragică, de o violență politică și socială extremă. Și mă obseda și ceea ce văzusem prin locurile pe unde a lucrat el, îndeosebi bisericile cu frescele pe care le-a pictat. Obsesia aceasta s-a manifestat la un moment dat ca dorință de a scrie ceva despre Pârvu Pârvescu Mutu. Poate... un studiu. Poate... o nuvelă. Poate... chiar un roman.

Între iunie 1968 și decembrie 1970 am scris la acest roman. Unele capitole, respectiv variante, au fost aruncate la coșul de hârtii. Nu este ușor să prefaci în materie epică, respectiv într-o narațiune coerentă și atractivă, viața și opera unui artist, mai ales a unuia care și-a dominat epoca".

În prefața celei de a II-a ediții a romanului *Culorile Sângelui*, intitulată *O mărturisire necesară*[15], Mihail Diaconescu evocă momentul întâlnirii sale cu Marin Preda și decizia acestuia din urmă de a publica romanul:

„În cele din urmă, Marin Preda, directorul editurii, dorind să vadă ce mai are prin portofoliu, a dat și peste cartea mea. Așa se face că într-o zi din toamna anului 1972, înainte ca eu să plec la Berlin – unde urma să țin cursuri și seminarii de românistică la Universitatea din Humboldt - , m-am trezit cu un telefon de la Cornel Popescu: *Marin Preda dorește să aveți o discuție*, mi-a spus el laconic. N-am dormit toată noaptea. Eram hotărât ca în caz de eșec, să nu mai scriu proză în viața mea. A doua zi, Marin Preda m-a primit în biroul său. Am observat că pe marginea unor file ale manuscrisului meu, pe care îl răsfoia neglijent, făcuse câteva însemnări. M-a întrebat cu o voce moale, aparent indiferentă, dacă în istoria artei românești există, într-adevăr, o personalitate ca Pârvu Pârvescu Mutu. Dorea să știe dacă romanul meu pornește de la un personaj real și are o documentație istorică. I-am răspuns că pentru acest fond documentar garantez cu toată autoritatea mea profesională.

Cu ce te ocupi, ce învârtești?, m-a întrebat Marin Preda pe un ton care mi s-a părut indiferent. Sunt lector universitar, doctor în filologie, am răspuns eu bățos. *Aoleu, ești și doctor?* a exclamat el mucalit. A ținut să îmi spună că un roman poate porni de la documente, dar că desfășurarea lui epică ține de alte legi și alte țeluri decât reconstituirea istorică. M-a atras într-un dialog despre raportul între estetic și inefabil în

roman. Și pentru că el mă asculta cu atenție, încordarea copleșitoare cu care venisem în biroul lui s-a risipit pe măsură ce vorbeam. I-am spus că pe mine nu fondul documentar al cărții, ușor de verificat oricând, mă preocupă, ci vocația mea narativă.

Marin Preda mă privea în ochi; avea un fel de uitătură rece, aparent nepăsătoare, sub lentilele groase ale ochelarilor, care mă incomoda și mă neliniștea. M-a întrebat: *Mon cher, știi chestiile alea din parabola cu talanții?* I-am răspuns că sunt fiu de preot și știu foarte bine semnificațiile sacre ale parabolei biblice. *Vezi ce faci cu talantul dumitale,* a rostit el cu o voce înceată și cu aceeași calmă distanțare. În cele din urmă m-a întrebat cu multă delicatețe, dacă accept cele câteva sugestii stilistice pe care le făcuse pe marginea textului dactilografiat. I-am spus că le accept. Și abia în clipa aceea am înțeles, în sfârșit, că se atașase sufletește de romanul meu, de vreme ce lucrase pe text. Recunoștința față de el m-a invadat ca un val".

Scurtă descriere a romanului

Culorile sângelui începe găsindu-i pe Pârvu zugravul și pe ucenicii săi terminând lucrările ce le aveau la biserica din Lerești, în așteptarea vizitei mitropolitului Țării Românești, Antim Ivireanu, pentru târnosirea acesteia:

„S-au isprăvit de zugrăvit precum se vede această sfântă și dumnezeiască biserică din Lerești cu hramul sfântului mare mucenic Gheorghe, în ziua de 20 septembrie, duminică dimineața, a anului 1716 de la nașterea domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos. Și a fost meșter jupân Pârvu Mutu, starostele breslei zugravilor din București. Înconjurat de calfele și ucenicii săi. Sfârșit și lui Dumnezeu laudă".

Acest prim capitol al cărții ni-i infățișează pe principalii ucenici ai starostelui zugravilor: meșterul Mănăilă și tinerii Stan Fierescu și Radu Florea, ultimul cel mai talentat, dar și cel mai îndrăgit dintre toți de către Pârvu Mutu, care-l și crescuse de mic în casa sa, împreună cu cei doi fii ai săi, Teofil și Pârvuleț. Tot aceste prime pagini o aduc în prim plan pe Ilinca, o văduvă tânără, la care țineau atât meșterul Pârvu Mutu, cât și ucenicul Radu; un triunghi amoros care se va complica mai departe și care va străbate romanul și-i va însoți îndeaproape destinul. Tot aici, jupânul Pârvu Mutu le vorbește pentru prima dată celorlalți zugravi despre datoria și misiunea lor, precum și de marele său vis: acela de a zidi o biserică după sufletul său.

„Căci fiecare biserică ce iese zugrăvită din mâinile noastre mărturisește către ceruri și către oamenii din veac fierbintea noastră dorință de veșnică trăire întru adevăr și frumos. Frumoasă am vrut să fie această biserică, casa lui Dumnezeu, și frumoasă a ieșit. Și câte vom mai face de acum înainte, tot atât de frumoase, și mai frumoase încă vom căuta să le facem! Vreau mai ales- schimbă vorba starostele, mărturisind cu glas întretăiat- ca atunci când oi izbuti să-mi ajung suma, să zidesc eu însumi o biserică. Ctitor să-i fiu și zugrav. S-o lucrez nu după porunca altora, ci după dorința inimii mele. Cu tot ceea ce știu eu că poate fi mai frumos, cu ceea ce am învățat într-o viață de meșter..."

Departe de capitală de luni bune, zugravii nu erau deloc la curent cu conflictele interne dintre boieri și Nicolae Mavrocordat, astfel că sunt total nepregătiți văzând oștenii domnești, în timp ce ei așteptau alaiul bisericesc. Oștenii veneau cu gând să îl captureze pe Gheorghe Cantacuzino, primind informații greșite cum că acesta din urmă ar fi fost prezent la Lerești. În conflictul care se iscă imediat, câțiva ucenici sunt arestați, iar alții scapă, fugind în pădure. Dintre cei care iau calea codrilor, face parte și zugravul Pârvu Mutu. Biserica este arsă de oșteni.

Următoarele capitole ne aduc în prim plan curtea domnească, figura lui Nicolae Mavrocordat, relațiile sale cu boierii, trădarea câtorva dintre ei, neîncrederea sa în mitropolitul Antim, toate în contextul recent izbucnitului război dintre turci și austrieci. Gheorghe Cantacuzino căuta sprijin austriac pentru a ocupa tronul țării și erau destui boieri care îl sprijineau. Romanul descrie fuga lui Mavrocordat, revolta boierilor conduși de Radu Golescu, Barbu Brăiloiu și Pătrașcu Brezoianu, ales voievod de către aceștia, după fuga domnitorului Nicolae Mavrocordat. Mihail Diaconescu menționează, pe scurt (nici nu s-ar fi putut altfel) activitatea tipografică extraordinară a mitropolitului Antim Ivireanul și în relație cu acesta, ne este introdus un alt personaj cheie, zugravul Dinu Teodorescu, unul dintre dușmanii fățiși ai starostelui Pârvu Mutu. Nicolae Mavrocordat se întoarce și își reia domnia, pedepsind pe toți cei care l-au trădat, inclusiv pe mitropolit (întâi arestat și silit să abdice; este judecat, înlocuit și exilat la Muntele Athos, dar ucis pe drum, în lacul Snagov).

Starostele Pârvu Mutu se întoarce în București, află toate cele întâmplate, își întâlnește soția, cei doi băieți, ucenicii (mai puțin pe Radu, aflat în arest); decide să plece împreună cu familia la casa sa din Câmpulung-Muscel până când se vor potoli conflictele interne. Pe drum, se întâlnește cu ceata de tâlhari a celebrului căpitan Simeon Sorescu. La Câmpulung, primește vizita trimisului lui Gheorghe Cantacuzino, Gavrilă Scurtu și acceptă să meargă în Prahova la o întâlnire cu boierii loiali acestuia. Aceștia îi cer lui Pârvu Mutu să se întoarcă în capitală, să intre în grațiile lui vodă și să fie „omul lor". Și să obțină de la acesta zugrăvirea noii biserici Văcărești.

În închisoare, Radu este ademenit de agie ca să le devină spion, dar până să răspundă are loc atacul asupra capitalei, organizat de trupele boierilor și cele austriece comandate de Pivoda. Aceștia îl iau prizonier pe Nicolae Mavrocordat, îi salvează viața (boierii care-l trădaseră îl voiau ucis) și îl duc în Transilvania. La adunarea din Târgoviște, boierii îl aleg domn pe Gheorghe Cantacuzino.

Radu este eliberat din închisoare în tumultul evenimentelor care au dus la detronarea lui Mavrocordat și ajunge, slăbit și bolnav, la casa Ileanei, care îl îngrijește alături de staroste, până se însănătoșește. La căpătâiul bolnavului, Pârvu Mutu vorbește despre datoria zugravului:

„Îi lămuri apoi înțelesul ascuns al numărului de treizeci de lăcașe pe care orice zugrav trebuie să se silească să-l împlinească. Numărul acesta are în sine putere și frumusețe. El dă celui care îl atinge cumpănă sufletească, înseninare și tăria de a birui greutățile. Numărul ține trează vrerea de a înfăptui, virtutea și agerimea, limpezimea privirii. El e sfânt, pentru că din cea mai îndepărtată vechime sfânt e și numărul treimii de unde pornește și în numele căreia se fac toate câte sunt lucruri și ființe pe lume. Semnul cel mare, mare – delta mistic de la intrarea în orice biserică – este o altă întruchipare tainică a sfințeniei numărului trei. Prin el privește ochiul lui Dumnezeu. Înmulțind fiecare latură a treimii din delta cu câte zece, adică cu numărul de degete ale mâinilor zugravului, se ajunge la numărul sfânt al meșteșugului lor, adică acela de treizeci de biserici. Când un meșter l-a isprăvit, se cheamă că el a împlinit menirea sa în lume. Ceea ce face el după împlinirea acestui număr sfânt este adaos de frumusețe, binefacere și dar. Ceea ce un zugrav dă lumii până la numărul treizeci este însă legământ. Și datorie aspră. E jertfă”.

Armatele turcești pătrund în țară și îl pun domn pe Ioan Mavrocordat, fratele lui Nicolae. Boierii care i se opun iau calea exilului în Ardeal. La Adunarea breslei, starostele Pârvu Mutu este atacat de Dinu Teodorescu și după multe ore de dezbateri între zugravi, își recâștigă poziția și îl pedepsește pe Dinu cu o sută de lovituri pentru acuzele aduse. Din discuțiile puse în scenă admirabil de Mihail Diaconescu, reținem fragmentul de mai jos:

„Plecat cui? Întrebă starostele. Și de ce neapărat plecat? Meșterii din vechime au fost cinstiți de către domnii și stăpânii pământului cu cele mai alese dovezi de prețuire. Cei ce zidesc, zugrăvesc, cioplesc piatra, aurul, argintul, cei ce făuresc cetăți și drumuri, cei ce scriu și tipăresc cărțile dau slava unei domnii. Noi înfrumusețăm lumea, îi facem pe oameni mai buni și mai drepți. Și de aceea ne-a fost dat să privim drept în față pe oricine. O supunere de robi față de orice stăpânire naște, încetul cu încetul, suflete de robi. Și nicio înjosire nu e mai rușinoasă decât aceea săvârșită de bună voie”.

După lucrările adunării, pe drumul către casă, Pârvu Mutu este atacat și înjunghiat, dar scapă cu viață. În lunile ce urmează, Ioan Mavrocordat se arată blând și darnic, încercând să atragă de partea sa întreaga țară. În această vreme, Ileana se dăruiește lui Radu, dar zărită în București de Vodă este dorită și de către acesta. La întâlnirea de la palat, chemat de domnitor, Pârvu Mutu primește garanții cu privire la zugrăvirea Văcăreștilor și acceptă să fie solul lui Ioan Mavrocordat la Brașov pentru a se vedea cu boierii pribegi și la Nicolae Mavrocordat, la Sibiu, ducând scrisorile voievodului muntean. Iată cum starostele zugravilor se vede prins între ciocan și nicovală, mergând pe sârmă între două grupări dușmane, ambele cerându-i să le fie „om”. Înfruntând iarna grea, zugravul merge la Brașov, se întâlnește cu boierii, le arată scrisorile de la Ioan Mavrocordat, dar pierde încrederea acestora, refuzând să îi ajute să îl ucidă pe Nicolae Mavrocordat. Îl întâlnește pe fostul domnitor și îl avertizează pe acesta de dorința tot mai mare a boierilor de a-l ucide.

La întoarcerea în Țara Românească, se reaprinde dușmănia dintre staroste și Radu, gelos din cauza Ileanei. Radu îl părăsește pe Pârvu Mutu și fuge pe ascuns cu Ileana. Simțindu-se trădat, bătrânul zugrav este din ce în ce mai nemulțumit și iscă o altă ceartă cu un alt ucenic apropiat, Stan Fierescu, gata și el să îl părăsească. Toate aceste greutăți sunt însoțite de uneltirile lui Dinu Teodorescu și de boala soției sale. Iarna anului 1717 este una grea pentru Pârvu Mutu, își închide școala de zugrăvie, își împarte ucenicii altor meșteri și petrece toate aceste luni cu soția sa (Sofiana moare la începutul anului 1718). În toată această perioadă, Gheorghe Cantacuzino încearcă să pună în scenă o ultimă încercare de a ocupa tronul, profitând de plecarea lui Ioan Cantacuzino la Passarowitz, ca trimis al Porții Otomane. Și aceasta este un eșec, Cantacuzino și boierii loiali lui primind doar stăpânirea Olteniei, acum parte a Imperiului Austriac. În toate aceste luni grele, pe staroste nu îl părăsește gândul construirii unei biserici după pofta sufletului său:

„Meșteșugul nostru e chin și blestem. Lui i-am dăruit viața și sufletul. Mi se pare uneori că n-am zugrăvit cu vopsele, ci cu însumi sângele meu. Culorile zugrăvelilor, culorile sângelui! Cu biserica pe care o plănuiesc trebuie să-mi găsesc tihna. Tânjesc din tinerețea mea după această tihnă”.

Uneltirile lui Dinu Teodorescu duc la cercetarea lucrărilor mai vechi și mai noi ale starostelui Pârvu

Mutu de către Mitropolia Țării Românești. Dialogul dintre cuviosul Sachelarie și zugrav pune în lumină mai ales datoria și responsabilitatea morală a celui care lucrează pentru cele care ies din mâinile lui.

„-Ești un monah înțelept cuvioase, îi vorbi starostele plin de recunoștință. Și îți dau dreptate. Am ținut la ele mai puțin. De aceea le-am și vândut îndată (unele icoane lucrate de zugrav-n.n.), cum le-am isprăvit.
- Nu ar fi trebuit s-o faci în ruptul capului. De la cei ce pot mult, oamenii cer mult, chiar și dușmanii lor. (...) zugravii care te-au pârât ți-au făcut un bine măcar pentru faptul că te-au silit să te mai gândești o dată la căile pe care merge măiestria ta. Căci aceste căi, îi privesc, de fapt, pe toți oamenii”.

După ce visează cum diavolul vine să îi cumpere sufletul, tulburat din cale afară și plin de remușcări, zugravul Pârvu Mutu se spovedește preotului Filip și după discuția cu acesta, acceptă sfatul de a porni în călătorie la Muntele Athos.

În toată această vreme, boierii pribegi caută alianța căpitanului Sorescu, iar oamenii domniei încep o prigoană contra tuturor celor considerați potrivnici lui Ioan Mavrocordat. După mai multă vreme de trai greu, de pe o zi pe alta, Radu și Ileana se întorc în București și bărbatul caută sprijinul agiei. Ileana este descoperită de slujitorii domnitorului și este „răpită” spre a-i fi amantă acestuia. Radu îl caută pe Pârvu Mutu și-l află abia întors de la Muntele Athos, total schimbat și gata să se dedice liniștii sale, pe care o tot căutase, și să se retragă la mânăstire. Nici din vechea dorință de a ridica o biserică după sufletul său nu mai rămăsese nimic:

„Mai demult o doream. Acuma mi se pare că ar putea fi doar o batjocură. O batjocură nespus de grea pe seama tuturor celor ce pier în iadul lui Ioan Vodă. Sunt timpuri prielnice meșteșugului nostru și timpuri care n-au nimic a face cu frumusețea. Să ții minte și asta! Încercarea de a înfrumuseța cu ceva stăpânirile netrebnice e una dintre cele mai cumplite mârșăvii ce pot fi înfăptuite de cineva. Minciuna sfruntată se întinde astfel pe întinderile necuprinse ale întregii istorii și rămâne încleștată de ele în vecii vecilor. În alte împrejurări aș fi ridicat neapărat această biserică. Acum...”

Oștenii domnești îi arestează pe cei doi, care sunt eliberați abia după ce Ileana acceptă avansurile voievodului. Radu este ademenit de Dinu Teodorescu și vicleșugurile acestuia îl înnebunesc de gelozie pe fostul ucenic al lui Pârvu Mutu. Tulburat și turbat de furie, în aceeași măsură, Radu îl ucide pe Dinu și pleacă după staroste cu același gând ucigaș. Din păcate pentru toți, îi ajunge pe Pârvu Mutu și pe Teofil târziu, în noapte, aceștia fiind în drum spre Mărgineni-Prahova. Cei doi îl ucid, crezând că e tâlhar; abia apoi, descoperind adevărul, înțeleg că, deși dureroasă, drama se apropia de încheiere.

Pârvu Mutu rămâne în mânăstire, continuă să picteze icoane, se retrage apoi la Robaia, unde își primește în vizită feciorul cel mare, Pârvuleț. Călugărul Pafnutie nu mai semăna de multă vreme cu starostele zugravilor Pârvu Mutu.

”Ia seama, dragul meu! îl rugă încet bătrânul. Cei din neamul nostru au avut totdeauna un fel de pornire sălbatică în toate. Stăpânește-ți-o! Ca să poți rămâne drept, neîncovoiat. Mie unuia, meșteșugul mi-a fost ca un chin neîntrerupt din care am ieșit sleit cu fiecare lucrare, pentru a începe același chin de la capăt. Am ars fără oprire. Meșteșugul înseamnă suferință. E ceva măreț și tainic în asta, dar și înfricoșător totodată. Niciodată nu am trăit cu adevărat liniștea. Sunt însetat după ea!”

Pârvu Mutu Zugravul - Autoportret - Biserica din Bordești
(pictură murală aflată în prezent la MNAR)
(https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=95388313)

Cine a fost Pârvu Mutu? Scurtă biografie

Pârvu Mutu Zugravul[16] este unul dintre cei mai importanți pictori ai Evului Mediu târziu românesc. S-a născut la Câmpulung-Muscel, la jumătatea secolului al XVII-lea. După moartea mamei sale, a mers

împreună cu tatăl său, preotul Ioan Pârvescu, la Mânăstirea Negru Vodă (acolo unde tatăl s-a călugărit), învățând la școala mânăstirii primele taine ale meseriei de zugrav. Pe durata șederii sale la Mânăstirea Negru-Vodă beneficiază de aportul adus acolo de bătrânii tipografi din vremea lui Matei Basarab, de școala de pictură (activitatea școlară a mănăstirii data din vremea lui Antonie Vodă) – aici Pârvu ținea scoica, cel mai probabil monahului Evgheni, cel care i-a pus în mână pensula și l-a aflat ocoș. În acele vremuri, se folosea scoica pentru că ținea mult mai mult timp umede culorile de apă, realizate din diferite plante. La 18 ani pleacă în Bucovina unde studiază cu un meșter rus, iar după 5 ani se întoarce din Moldova, devenind pentru scurtă vreme pictorul de curte al boierilor Vlădești. Anii următori, lucrează la mânăstirile Aninoasa, Negru-Vodă, zugrăvește mai multe ctitorii ale Cantacuzinilor și Brâncovenilor: Cotroceni, Mărgineni, Sinaia, Berca, Schitul Poiana, Schitul Lespezi, Bordești, Filipeștii de Pădure, Călinești, Filipeștii de Târg și multe altele. Autoportrete ale sale se regăsesc la Filipeștii de Pădure, Măgureni, Berca, Bordești. În partea a doua a vieții, devine dascăl la propria sa școală din București. După moartea soției, pleacă în pelerinaj la Ierusalim și la întoarcere, în 1718, se călugărește împreună cu fiul său cel mic, primind numele de Pafnutie. În 1731, după moartea fiului său, cuviosul Pafnutie se mută la Robaia, unde primește marea schismă călugărească. A trecut la Domnul în 1735. Pârvu Pârvescu a primit supranumele de *Mutu* pentru că picta fără să vorbească și fără să mănânce, adică în post și rugăciune.

O altfel de încheiere

Trăiesc regretul că acest studiu și volumul amintit vor apărea mai târziu decât mi-aș fi dorit. Timpul însă (admirabil descris de romancier în romanul *Depărtarea și timpul,* în care îl portretizează pe Dionisie Exiguul în anii săi de tinerețe) are planurile sale și se împlinește, iată, curând, un an de la trecerea la cele veșnice a lui Mihail Diaconescu. Într-unul dintre articolele sale[17], ne scrie despre întâlnirile sale cu părintele Dumitru Stăniloae, precum și despre dedicația făcută de acesta pe cartea sa *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*. Noi, acum, păstrăm cu dragoste și cu bucurie cărțile primite care au autograful și dedicația lui Mihail Diaconescu, precum și toate întâlnirile și dialogurile cu acesta (atât cât ne permite memoria). În încheiere, un scurt citat, aproape crez, i-am spune noi, aparținând lui Mihail Diaconescu: *Cred că e bine ca măcar uneori, atunci când se așează la masa de lucru, în fața paginii albe, un scriitor - oricum ar fi el - să-și amintească de imensa lui responsabilitate ca preot pe pământ al creației divine.*

Note:

[1]Amintim doar câteva dintre cărțile scrise despre opera lui Mihail Diaconescu: Aurel V. David, *Națiunea în stare de veghe. Note și comentarii sociologice la romanul Marii Uniri,* Onești, Editura Magic Print, 2017; Maria Dohotaru, *Romanul capodoperă* Sacrificiul, *epopeea națională a românilor,* Onești, Editura Magic Print, 2018; Ilie Barangă, *Noi contribuții bibliografice la studiul operei lui Mihail Diaconescu*, Onești, Editura Magic Print, 2009; Monica Dușan, *Simbolic, metafizic și monumental în proza lui Mihail Diaconescu,* Onești, Editura Magic Print, 2014; Gh. Bulgur, *Stil și artă literară în proza lui Mihail Diaconescu,* Editura Viitorul Românesc, București, 2001 (ediția a II-a a apărut în 2004 la Editura Aisteda Ion I.C. Brătianu, București); Theodor Codreanu, *Mihail Diaconescu. Fenomenologia epică a istoriei românești,* Editura Ager-Economistul, București, 2005; Valeriu Filimon, *Critica arhetipală și fenomenologia narativă,* Editura Viitorul Românesc, București, 2004; Preot prof. univ. dr. Dumitru Radu, *Fundamentele teologice ale fenomenologie narative,* Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2005; Ilie Bădescu, *Drama istorică a omului creștin în literatura lui Mihail Diaconescu. De la sociologia literaturii la fenomenologia narativă. Contribuții antropologice,* Editura Magic Print, Onești, 2010.

[2]Mihail Diaconescu, *O nouă luptă literară. Vol. II. Acțiunea revistei* Argeș, Onești, Editura Magic Print, 2019, pp. 320-326. A se vedea rândurile de încheiere ale acestui studiu.

[3]Mihail Diaconescu, *Serile la Vulturești. Nuvele și amintiri sentimentale,* București, Gutenberg, 2016.

[4]Idem, *Marele Cîntec,* București, Editura Eminescu, 1980.

[5]Idem, *Speranța,* Onești, Editura Magic Print, 2019.

[6]Idem, *Sacrificiul,* Onești, Editura Magic Print, 2010.

[7]Idem, *Lainici, capodoperă a artei românești și europene,* București, Editura Evanghelismos, 2010.

[8]Idem, *Istoria literaturii dacoromane,* ediția a II-a, București, Editura Fundației Internaționale ”Mihai Eminescu”, 2013 și *Antologie de literatură dacoromană,* București, Editura Corifeu, 2003.

[9]Idem, *Prelegeri de estetica ortodoxiei,* II volume, ediția a II-a, Iași, Editura Doxologia, 2009.

[10]Idem, *Teologia ortodoxă și arta cuvântului,* III volume, Iași, Editura Doxologia, 2014.

[11]Idem, *Discursuri,* Onești, Editura Magic Print, 2018.

[12]Idem, *O nouă luptă literară. Vol. I. Atitudini necesare*, Onești, Editura Magic Print, 2019, pp. 78-82.

[13]*Ibidem,* pp. 167-169.

[14]Mihail Diaconescu, *Discursuri,* pp. 61-63.

[15]Am folosit pentru toate citatele următoare, din roman, ediția din 2004: București, Alcor Edimpex.

[16]A se vedea pentru mai multe detalii Elisabeta Negrău, Cristina Cojocaru, *Sfântul Cuvios Pafnutie- Pârvu Zugravul,* București, Editura *Cuvântul Vieții* a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2017. Alte studii demne de remarcat sunt cele elaborate de Teodora Voinescu (*Pârvu Mutu Zugravul,* București, Editura Meridiane, 1968 și, mai ales *Biografiea a neamului mieu Pârvuleștilor cum în jos anume să arată scoasă de supt scrisu după izvoadele moșilor și strămoșilor,* aparținând arhimandritului Ghenadie Pârvulescu, publicată de Constantin Bobulescu în 1940.

[17]A se vedea nota 2.

ПОМЕЛНІКЪ, [illegible]

кꙋ Храмꙋ Бꙋна Вестіре

морцї

Іѡан: Стана: Петре:

Арсеніа: Теодор: Санда:

Хрістоѳ: Велика: Георге:

Матеи: Дꙋмітра: Дꙋ= мінікъ: Нѣна: Тана:

Сима: Панделе, Ніколае

Ана, Іоан — Іоан.

Ачещеа сфинт ктіторі каре аꙋ дърꙋ[illegible]

сф. Бісер: мошіа шꙋіка — . ші мошіе [illegible]

кꙋлещі.

Pomelnic de la biserica piteșteană ”Buna Vestire”- Greci, nedatat (a doua jumătate a sec. XIX)